

אוניברסיטת חיפה
UNIVERSITY OF HAIFA

**אוניברסיטת חיפה - התוכנית ללימודי מדעי
המדינה.**

**סמינר - עבודת גמר תואר שני
ד"ר פינחס יחזקאל**

עד מדינה

מגיש: עידו כפיר 040586729

ספטמבר 2017

תוכן עניינים

3-4	- מבוא	.1
4	- שאלת המחקר	.2
4	- היסטוריה של עד מדינה	.3
4-5	- המצב המשפטי שקדם ל"עד המלך":	3.1
5-6	- "Approver"	3.2
6-8	- "עד המלך"	3.3
8	- התפתחות "עד המלך" במדינות אחרות	3.4
8-12	- גיוס עד מדינה	.4
13	- ההיבט המשפטי	.5
13-16	- תוספת סיוע	5.1
16	- מיהו עד מדינה	5.2
16-18	- 5.2.1 המבחן האובייקטיבי	
18-21	- 5.2.2 המבחן הסובייקטיבי	
22-26	- 5.3 ביטול חוזה עד מדינה	
26-30	- .6 הרשות להגנת עדים בישראל	
31-32	- .7 סיכום ומסקנות	
33-34	- .8 ביבילוגרפיה	

1. מבוא.

אחד הכלים היעילים שרשויות האכיפה נעזרות בו למלחמה בפשע הוא השימוש ב"עד מדינה". סעיף 54 לפקודת הראיות מגדיר מי הוא עד מדינה ואיזה אדם יכול להוות פוטנציאל לכך. הסעיף קובע שעד מדינה הינו "שותף לאותה עבירה, המעיד מטעם התביעה לאחר שניתנה או שהובטחה לו טובת הנאה"¹. כלומר, עד מדינה הינו אדם ששותף לדבר עבירה שמשכים למסור גרסתו, המפלילה עבריינים, לרשויות בתמורה לקבלת טובת הנאה מהמדינה.

עדי מדינה הינו כלי בעל חשיבות רבה, שנותן מענה לרשויות החוק במקום בו הם הגיעו למצב שהם מרימים ידיים. השימוש בהם מניב את התוצאות הרצויות ביחס למשאבי המדינה, והם מהווים סוג של "קיצור דרך" בכדי לשים את ידם על מי שסומן כחשוד מרכזי². אולם, ככל שאמצעי זה יעיל כך הוא מורכב, שהרי מדובר בעבריינין שחותם על חוזה בעל ערך רב עם המדינה, וצריך להתייחס אליו במשנה זהירות תוך בחינת הדין הקיים³. בחתימת חוזה מסוג זה יכולות להתעורר בעיות משפטיות שצריך לתת עליהם את הדעת, למשל, משקל הראייה של עדותו של עד המדינה בבית משפט. לכן, השאיפה של הרשויות היא לחתום חוזה אמין ובלתי מפקפק עימו, רק כאשר המשטרה הגיע למבוי סתום⁴.

בחירתו של עד המדינה אינה מלאכה פשוטה, ומצריכה בדיקה קפדנית לגבי המועמד לתפקיד. רשויות השוקלות אם לתת לחשוד מעמד של עד מדינה צריכות לפעול לפי שיקולים מסוימים, הרלוונטיים למקרה הספציפי. במכלול השיקולים צריך להבין שעדי מדינה לרוב הם אנשים חלשים, חסרי מצפון, הפועלים משיקולים אנוכיים. מטרתם איננה בחשיפת האמת, והם אינם בגדר של "חוזרים בתשובה". המניע העיקרי שלהם, העומד מאחורי שיתוף הפעולה עם המשטרה, הוא חילוץ עצמם מהמצב אליו הם נקלעו⁵. עדי המדינה לוקחים בחשבון שבשל שיתוף פעולה עם המשטרה, הם חשופים לנקמה מצד גורמים עבריינים אותם הם מפלילים. לכן, המדינה לוקחת על עצמה להעניק הגנה לעדי המדינה, ולשם כך הוקמה בשנת 2008 הרשות לתוכנית הגנת עדים.

נשאלת השאלה, עד כמה יכול הציבור להכיל אמצעי זה מבחינה מוסרית? חשוב לזכור שבסופו של דבר מדובר בעבריינין שפגע בחברה, ותמורת עדותו הוא "זוכה" לפטור מעונש לו הוא ראוי. בית משפט הצהיר בעבר את אי שביעות רצונו מקיומם של עדי מדינה, אך עם זאת קבע שישנו קושי רב בשמירה על החוק ללא עזרתם⁶. לא פעם נוצרו בעיות משפטיות שגרמו נזק גדול למדינה, או לעד, בעקבות תקלות שונות, כמו חוסר ידע של הדין, או אי הבנה של

¹ סעיף 54א(א) לפקודת הראיות - התשל"א 1971

² פרשות השחיתות - דילמת עדי המדינה - עמית בן ארויה - 23.4.2010

³ זהירות - עדי מדינה - עו"ד אברהם פכטר - 10.9.2003

⁴ האם לתת לחשוד מעמד של עד מדינה - אלון וניני - 27.1.2014

⁵ החקירה המשטרית והמודיעין האנושי - גדי אשד - משפט וצבא - עמ' 240 - 2006

⁶ הנורמות הקבועות לענישת עדי מדינה - ד"ר חיים שטנגר - 19.1.2014

אחד הצדדים. בכדי שהעד יהיה יעיל צריך שכל ההליך עימו יהיה ראוי ומדויק, החל מגיוסו שכרוך בחוזה המוגן בדיני חוזים, דרך עדותו בבית משפט שחייבת להיות אמינה, ועד קבלת טובת ההנאה בסוף התהליך.

העבודה תעסוק בהיבטים המוסריים והמשפטיים של עד מדינה כפי שהוא פועל כיום. החלק הראשון יעסוק בהתפתחות ההיסטורית של עדי מדינה. החלק השני יעסוק בגיוס העבריין לתפקיד עד מדינה על פי הדין הקיים. החלק השלישי יעסוק בהיבטים משפטיים המשפיעים עמוקות על אופן הפעלתו של העד. החלק האחרון יעסוק בצורת ההגנה שמקבל עד המדינה ממפעיליו, תוך דגש על הרשות להגנת עדים.

2. שאלת המחקר

מהו היחס של עד מדינה במקרה הישראלי?

3. היסטוריה של עד מדינה

עדי מדינה היה ניתן למצוא כבר מסוף המאה ה-17, באנגליה. הרעיון לעד מדינה נבע בעיקר מעלייה גוברת של הפשיעה במדינה. זאת בצירוף של לחץ ציבורי גדול על הפרלמנט ועל המלך, למציאת פתרון יעיל להתדרדרות מצב הפשע. הפיתרון שהוצע היה בניצול סמכותו של המלך במתן חנינות. בעבר מתן חנינות ע"י המלך ביטא חמלה וחסד כלפי עבריינים הנמצאים בכלא. לאור העלייה הגוברת בפשיעה, הוצע על ידי הפרלמנט, כי החנינה תשמר תמריץ לעבריינים בתמורה לחשיפת שותפיהם לעבירה. במסגרת מהלך זה, חוקקו חוקים שונים שהסדירו את הנסיבות והתנאים שבהם תינתן לעבריין חנינה, בתמורה למסירת פרטים על שותפיו לעבירות.⁷

3.1 - המצב המשפטי שקדם ל"עד המלך":

"עד המלך" נחשב לאחד הגורמים שעיצבו את המשפט האנגלי הפלילי. בכדי להבין את משמעותו העצומה, יש להבין מה האמצעים שעמדו לרשות אוכפי החוק כדי להוכיח עבירות. על רקע התפתחות המשפט האנגלי, היו קיימות שתי בעיות עיקריות. האחת- חוסר אמצעים ללכידת עבריינים והעמדתם לדין. השנייה- חסרונם של רשויות אוכפי חוק שיאספו ראיות להוכחת עבירה. המשפט הפלילי באנגליה התפתח באיטיות, והיה קושי להצביע על פרוצדורה ודיני ראיות מוסדרים.⁸ הפרוצדורות שהיו לחריצת דין של חשודים נקבעו ע"י שיטות מוזרות שנוגדות את השכל הישר. למשל: הסתמכות על מבחנים מיסטיים או דו קרב שנתפס כהליך פלילי. בסוף המאה ה-14, נזנחו השיטות הפרימיטיביות והוחלפו בשיטת משפט על ידי מושבעים, שתפקידם היה לחקור, לאסוף ראיות ולפסוק בעובדות. במאה ה-15

⁷ Turning King's Evidence: The Prosecution of Crime in Late Medieval England - Author(s): A. J. Musson - Source: Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 19, No. 3 (Autumn, 1999), pp. 467-479
⁸ A history of the criminal law of England - J.F. Stephen, London 1883 - p. 64

נקבעו "כללי פסילה", שנועדו למנוע הבאת ראיות מאנשים שעדותם חשודה או למנוע את האינטרס, שהיה לאותם עדים, שהדין יוכרע לפי גרסתם.

עד המאה ה-19, לא היה באנגליה מוסד ממשלתי אוכף חוק. השלטון סבר שאין זה מעניין לתפוס עבריינים ולהעמידם לדין. לכן, אזרחים שנפגעו מעבירה היו תופסים חשודים, אוספים ראיות ומביאים אותם בפני שופט. משיטה זו לא צלחה, הועברו סמכויות המעצר לשופטים, אך עדיין היה צורך בגוף שיאתר ויחשיד את העבריין. הפתרון שניתן היה הצעת פרסים וחנינות למי שיביא לתפיסת עבריין וראיות נגדו. שיטה זו לא רק שלא תרמה למיגור הפשע, אלא עודדה רודפי בצע לבדות ראיות שבגינם עמדו אנשים חפים מפשע לדין, והוצאו להורג.

חסרונו של גוף שיחקור חשודים, הביא לחקיקה שהסמיכה שופטים גם לחקור חשודים ועדים לעבירה. השופט היה שולל מהחשוד את יכולת ההתגוננות מפני האשמות שיוחסו לו ואת הזכות להיוועץ בעורך דין. הזכות מפני הפללה עצמית לא הייתה קיימת והחשוד היה חייב לענות לכל שאלות השופט. הזכות להתגוננות תוקנה לקראת סוף המאה ה-19, לאחר שרבים מחברי הפרלמנט נחשדו בעבירות בגידה במלך והיו זקוקים לקו הגנה. המלך היה יוזם את איתורם, מעצרים וחקירתם של החשודים בבגידה ע"י טובי המשפטנים, בכדי להעמידם לדין. חברי הפרלמנט שחששו לחייהם, מיהרו לחוקק חוק לעבירות בגידה, שיתיר להם להיוועץ בעורך דין ולתת משקל שווה לעדי ההגנה, כמו לעדי התביעה. עקב צמיחת אחוזי הפשיעה בממלכה, נחקקו חוקים נוספים שקבעו עונשי מוות בשל עבירות פעוטות. כל זה הצביע כי מערכת המשפט באנגליה נמצאת במצוקה והיה צורך במציאת פתרון.

"Approver" - 3.2

מוסד "Approvment" היה "עד המלך" של ימי הביניים. הוא נוצר והחזיק תקופה ממושכת משני טעמים עיקריים: האחד - הוא הציע לבית המשפט לחשוף את שותפיו לעבירה שלרוב היו בגידה, ולמלך היה עניין בכך. השני - נכונותו של העבריין להסגיר את שותפיו ולספר על עבירות שטרם נחשפו. כדי לזכות בתפקיד "Approver" ולקבל חנינה מהמלך, היה על העבריין לעמוד בתנאיו של הליך משפטי מיוחד, שהיה שמור רק למי שהואשם בעבירה שעונשה גזר דין מוות. התנאי הראשון, שהעבריין שותף לעבירה בה הוא חושף את שותפיו. התנאי הבא, שאותו נאשם יודה בעבירה, והצעתו לחשוף את שותפיו תתקבל בבית משפט. במידה והמועמד היה העבריין העיקרי, מראש לא יכול היה להציע עצמו לתפקיד. התנאי החשוב ביותר היה שהודעתו, בבית משפט, תהיה בשבועה. לשבועתו בבית משפט היה משקל רב, מפני שהיא הייתה הבסיס הראייתי להפללת החשודים. במידה ושיקר, גרסתו הייתה נופלת והוא היה מוצא להורג.

במידה ובית משפט אישר את העבריין לתפקיד, היה ממונה לו "coroner" שהיה גובה את עדותו על פי כללים נוקשים. הכללים נועדו לנטרל כל גורם אפשרי של הפעלת לחץ על

הנאשם, ולייחס לדבריו אמירה מרצון טוב וחופשי. אמרתו של הנאשם בפני ה-"coroner" לא החליפה את עדותו בבית משפט, אך היה לה משקל מכריע בבחינת מהימנותו. ה-"coroner" היה מוסר לבית משפט את אמרתו של העד, אם נמצא שסתר עצמו גרסתו הייתה נופלת. פרקטיקה זו הייתה אמצעי נחוץ בכדי לבחון את מהימנותו של ה-"Approver". כשלא נתגלו סתירות אצל העד, ובית משפט אישר את גרסתו, היו מוזמנים השותפים החשודים לבית משפט ונעצרים. במידה והשתכנעו המושבעים כי עדותו של העד אמינה, החשודים היו מורשעים והוא היה מקבל חנינה ומשוחרר. אך, אם לא נתנו אמון בגרסתו, השותפים היו מזוכים. לעיתים רחוקות, בית משפט לא הסתפק רק בגרסת העד ודרש הוכחה נוספת. משהתביעה לא יכלה לספק זאת, היו משוחררים החשודים. דרישה זאת מלמדת על ספקנות המערכת המשפטית כלפי אדם זה.

מוסד "Approvement" לא צלח והתפרק כעבור זמן מה, עקב ניצול עבריינים את המוסד שראו בו פתח מילוט להציל את עצמם. הבעיה הייתה צריכה להראות עוד בהקמתו, כאשר השופטים הציעו פיתוי בלתי אנושי לנאשמים. הפיתוי גרם לכך שהרבה אנשים חפים מפשע הוצאו להורג ללא סיבה, רק כי מישהו החשיד אותם בעבירה. אין כל ספק כי מוסד זה נכשל, מפני שעצם טבעו לא היה יכול להצליח.

3.3 - "עד המלך"

מוסד "עד המלך" היה סוג מחודש של מוסד "Approvement", שצמח על רקע מציאות מיוחדת וכפתרון של חוסר ברירה. באותה תקופה אנגליה הייתה מאופיינת בפשיעה קשה, שהתבטאה בפחד התושבים לצאת לרחובות ובחוסר אונים. השלטון לא עשה הרבה בכדי לאכוף את הפשיעה, פרט לחלוקת מנשרים המציעים פרס כספי לאלו שיסגירו את העבריינים. פרסים אלו לא תרמו למיגור הפשיעה, אלא הגבירו אותה ע"י התארגנות של תופסי גנבים, שבדו ראיות והעידו דברי שקר כנגד אזרחים תמימים, בשביל הפרס שהובטח.

הדרך היחידה בה בית משפט אכף את החוק הייתה ע"י הרתעה בעונש מוות, בשאיפה שזה יהיה המענה לפשיעה. בית המחוקקים שנרתע מלהקים מוסד שיאכוף את החוק, תרם רבות למצב הבעייתי. לכן, מי שמילא את תפקידי המשטרה היו שופטים שעסקו בחקירת החשודים, באיסוף ראיות ובבחירת העדים למשפט. חסרונה של משטרה, יחד עם מצב הפשיעה, גרם לשופטים לשוב ולפנות לעבריינים להסגיר את שותפיהם לעבירה. המפליא הוא, שעל אף הניסיון הכושל של "Approver", חזרו לאותה פרקטיקה משפטית, במקום מציאת פתרון אחר.

הדרך שבה נבחר "עד המלך" הייתה פשוטה למדי. עברייני שנתפס כחשוד בעבירה, היה מציע עצמו או היה מוצע לו, לחשוף את שותפיו לעבירה בגינה נעצר או באחרת שטרם נפתרה. לאחר מכן, היו נעצרים שותפיו והיה מוצע להם "להתחרות" מול המועמד על

התפקיד. האמין מבניהם נבחר ל"עד המלך", והיה מעיד כנגד שותפיו האחרים לעבירה. לאחר מסירת עדותו, ובתנאי שבית משפט התרשם שעמד בהסכם, שוחרר העד מבלי לעמוד לדין. ההסכם שבין השופט לבין "עד המלך" היה בלתי פורמאלי והתבסס על אמון ביניהם. השופטים הבינו ש"עד המלך" נחוץ והקפידו לכבד את ההסכם עימו, מחשש שבעתיד עבריינים יסרבו לשתף פעולה עימם. פרקטיקה זו נכשלה כאשר עבריינים החלו לקחת בחשבון שחבר שייעצר עלול להסגירם. כשלוון הפרקטיקה, הוביל שופטים לצאת לרחובות ולהציע הגנה לאלו שיסכימו להיות "עד המלך". המהלך הזה, הצביע על מצבם הבעייתי של אוכפי החוק ועל הצורך וחיוניותו של אמצעי זה.

"עד המלך" היה פרי יצירתם של שופטים, אך לא היה בסמכותם להבטיח לעד חנינה, שהייתה שמורה למלך, אלא אי העמדה לדין בלבד. לאור אותו מצב קיים, הפרקטיקה שהוכרה לבסוף, הייתה כי לשופטים קיימת הזכות אקוויטבילית לחנינה, בתנאי שהעד יעמוד בכל תנאיי "עד המלך". "עד המלך" היה מכשיר אכיפת חוק מעולה באותם זמנים, והיה כמעט בלתי אפשרי לראות כיצד מתמודדים עם הפשע בלעדיו. למרות זאת, מפעיליו היו ערים היטב לחסרונותיו ולסכנות הטמונות בו, ובעיקר לפיתוי העצום שהעד ישקר כדי להציל את חייו. הביקורות שהיו לגבי "עד המלך" היו רבות, למשל, שאין זה נכון ליטול חיי אדם על סמך עדותו של שותף לעבירה, ללא ראיות נוספות. בסוף המאה ה-18 חל שינוי בחוק, שקבע כי למשקל עדותו של "עד המלך" יהיה צורך בסיוע ראיות אחרות, בכדי להכריע בגורלו של אדם.

התנגדות הפרלמנט להקמת גוף אוכף חוק, תרם רבות ליצירתו של "עד המלך". הפרלמנט, שלא ראה את עצמו אחראי על שלום הציבור בסופו של דבר, לא יכול היה להישאר אדיש לדרישותיו. לכן, כפתרון לפשיעה הגוברת, החל לפעול בשני מישורים - הרתעה ע"י הוספת עונשי מוות לעבירות נוספות, ותמריצים שסווגו לשתי אפשרויות: פרסים כספיים לאזרחים שהביאו חשוד לדין, וחנינות שיועדו לשותפי עבירה. החנינות שניתנו בעבר, כמתן חסד ע"י המלך, יועדו הפעם לעדים שמסכימים לחשוף את שותפם לעבירה. חנינה זו נקראה "חנינה תחיקתית" ואופיינה ב-14 חוקים שסווגו במספר תנאים. למשל, שהעד אינו העבריין עיקרי, אינו מעורב ברצח או בגידה. החנינה, הפכה לתפיסה משפטית כדרך למלחמה בפשיעה. התוצאה שעבריינים משתחררים מעונשם, הייתה המחיר שהחברה הייתה צריכה לשלם בעבור אכיפת חוק. במילים אחרות, ניתן לומר ש"עד המלך" היה מנצל את החברה ע"י לקיחת טובות הנאה ממנה.

"עד המלך" הפך לאמצעי אכיפת חוק למרות חסרונותיו הרבים, אך לצד זה היו גם היבטים חיוביים בהפעלתו. למשל, זריעת חוסר ביטחון, חוסר אמון וחשד תמידי בקרב עבריינים, אך בעיקר, העובדה שלא היו כלים אחרים לחשיפת זהות השותפים. "עד המלך" השתלב היטב בשיטה שהייתה נהוגה והתפתחה באותו הזמן - עידוד שותפים לעבירה, לשתף פעולה

ולהסגיר את חבריהם תמורת תמריצים או חנינה. במאה ה-19 הוקמה המשטרה והתביעה הכללית, ושיטת התמריצים בוטלה לכולם, פרט ל"עד המלך". ההבטחה לאי העמדה לדין אינה בוטלה ומתקיימת עד היום. מאז, "עד המלך" הפך למכשיר נוח כאמצעי לאכיפת חוק במקום חקירה מסובכת, והתשלום להפעלתו כבר נתפס כשיטה משפטית.

3.4 - התפתחות "עד המלך" במדינות אחרות

ארה"ב אימצה גם את שיטת "עד המלך", אך עשתה בה שינוי מהותי. במקום הבטחה לאי העמדה לדין או חנינה, יצרה את המושג חסינות. בארה"ב לא חיפשו אחר תמריץ שיעודד שותפים לעבירה לשתף פעולה, אלא אמצעי שיכפה עליהם עדות. אולם, בפניה עמד המחסום של הזכות מפני הפללה עצמית. בשל כך, נעשה תיקון בחוק שהבטיח חסינות לשותפי עבירה, שהיו מוכנים למסור עדותם ללא חשש של הפללה עצמית. מששונה החוק, עבריינים רבים מיהרו לנצל ולהציע את "שירותם" למדינה. הדבר הצריך שינוי נוסף בחוק כדי לבלום את התופעה, מחשש של "הלבנת עבירות" ובכדי לקבוע סייגים למי תותר חסינות. במהלך השנים, התפתח ושונה החוק עוד מספר פעמים עד שנת 1970, בה הוקמה התוכנית להגנת עדים, לראשונה, במסגרת החוק למלחמה בפשע מאורגן. פרט לארה"ב גם מדינות כמו: קנדה, דרום אפריקה, גרמניה, צרפת, ושוויץ אימצו לעצמם את שיטת "עד המלך" בבסיסה ועשו בה את השינויים הנחוצים על פי מדיניותן.

המשפט הישראלי התבסס על פי המשפט האנגלי ביחס לדיני הראיות ולסעיפי החקיקה, וגם הוא קלט את השימוש ב"עד המלך". העובדה כי מקורו של עד המדינה הנו "עד המלך", ששורשיו באנגליה, הקלה את קליטתו במשפט הישראלי מבחינה מהותית, ופרוצדוראלית. במהלך השנים בוצעו שינויים מהותיים בחוק הישראלי, שהגדירו מה הם הסייגים לעד מדינה ומהי אותה טובת הנאה המובטחת לעד. בנוסף, החוק הסדיר את זכויותיו של מי שמתכוון להעיד כנגד שותפיו. החשש מפני אמינותו של העד, הביאה את הכנסת לחוקק, ב-1971, את חוק פקודת הראיות שקובע כי נדרש סיוע לעדותו של עד מדינה. בכך נטלה מידי בית המשפט את הסמכות להחליט אם מספיקה עדותו של העד. יש הטוענים כי אימוצו של עד המדינה בישראל הינו חלק מהמורשת האנגלית שנעשה באופן אוטומטי, כמו שאר החוקים שעברו במסורת, מבלי לבחון את נחיצותו או את מוסריותו של זה⁹.

4. גיוס עד מדינה

מדיניות המשטרה, בכל הנוגע לגיוס עדי מדינה, נחשבת לפעולה סודית שהשתיקה יפה לה. ישנם מקרים רבים, בהם לציבור קשה לדעת מתי הפרקליטות לא תעמיד חשוד לדין, בתנאי שימסור מידע ופיליל אחרים, ובכלל, איזה תהליך פורמאלי מתרחש עד שהוא מאושר. גיוס עד מדינה הוא הליך סבוך ורגיש מאוד, שאינו מתקבל בקלות ראש ולשם כך דרושים

⁹ "עד - המדינה" - ד"ר עימנואל גרוס - הוצאת רמות - אוניברסיטת ת"א, 1988, עמודים 50-16

אישורים מדרגים בכירים¹⁰. אך טרם האישורים, ישנו צורך באיתור עבריינים פוטנציאליים לתפקיד זה. הפיכת חשוד לעד מדינה מתחיל תמיד "במגרש המשטרתי", והמשטרה היא זו שאמורה להחליט בעניינו. למהלך הזה, ישנו משמעות קריטית על אופן התנהלות החקירה ועל כל ניהול המשפט.

ישנן דרכים שונות בהם המדינה מגייסת לשורותיה עדי מדינה. למשל, עברייין שמאס בחיי הפשע, פונה למשטרה ומוכן להקריב את שותפיו לעבירה תמורת חיים חדשים. כאשר היוזמה באה מהעברייין, הוא ימסור תחילה מידע כללי בלבד שיבסס את גרסתו ולא את עיקרו, וזאת כדי לבדוק האם הרוח נושבת לכיוון חתימת הסכם. דרך נפוצה יותר, שעליה קיימת ביקורת רחבה, מתרחשת כאשר המשטרה מגיעה למבוי סתום בתיק כלשהו, ופונה לחשוד בהצעה להפוך לעד מדינה, בתמורה לטובות הנאה שונות¹¹. מבקרי דפוס פעולה זה טוענים, ששיטת גיוס עד מדינה הפכה לגישה שגרתית, במקום לאמץ זאת רק במקרי קיצון, למרות יכולותיה להפיל עבריינים ללא אמצעי זה. במקום לאסוף ראיות באופן עצמאי ולנסות להפעיל את מירב הכישורים והמוחות, פונה המשטרה לאפיק של עד מדינה ובכך משלמת מחיר כבד, המתבטא בפטור מעונש לעברייין. נשאלת השאלה, האם באמת מוצדק כל המאמצים בטרם נעשתה הפנייה לפעול בדרך זו? שהרי עד מדינה הוא עניין מוסרי קשה עבור הציבור שנפגע, באופן ישיר או עקיף, מידי אותו עברייין המיועד להיות "בצד" של המדינה¹². כך או כך, מטרתו של הגיוס היא לסגור על מי שסומן כחשוד מרכזי, ע"י השגת ראיות שיוכיחו קשר בין אותו חשוד מסומן לבין אותה עבירה פלילית.

השלב הקריטי בגיוס העד, מתחיל לרוב בשלב החקירה הפלילית במשטרה. תחילתה של החקירה הינה סוג של הליך גישוש הדדי ובשלב זה המשטרה בוחנת את מצבו של החשוד כפוטנציאל לגיוס. בעוד המשטרה בודקת את מעורבותו של החשוד בביצוע העבירה, החשוד עצמו מנסה להבין מה יש בידי המשטרה נגדו - סוג של קרב מוחות¹³. מרביתם של העבריינים שנחקרו בעבר, כבר מנוסים בחקירות ולא ימהרו לגלות למשטרה מידע, בטרם ייתתם עימם הסכם עד מדינה. לעיתים, העד יכול ליצור מצג שווא כי ברשותו מידע רב ויקר שתואם את גרסתו, ולאחר חתימת ההסכם יתברר שהיה מדובר בשקר אחד גדול. לכן, ישנו צורך שצוות החקירה יעמיק במידע שאותו מוסר החשוד טרם ההסכם.

ניתן לומר, שגם העיתוי שבו בוחרת המשטרה להפוך חשוד לעד מדינה הוא בעייתי. המשטרה מעדיפה לחסוך כאבי ראש ומציעה לחשוד את התפקיד כבר בתחילת החקירה ולא

¹⁰ בג"צ 6679/95 עבד אעמס ואליהו אסרף נגד היועמ"ש, פרקליט מחוז י-ם, פרקליט המדינה, עיסא טהר מנצור - סעיף 11

¹¹ יומן עם אילה חסון - כיצד הופכים פושעים לעדי מדינה?!, 22.5.2015 -

https://www.youtube.com/watch?v=u_h0nNwb3G4

¹² בג"צ 6773/14 התנועה למען איכות השלטון בישראל נגד פרקליט המדינה ואח', סעיפים 24-26 (עד מדינה הרב פינטו).

¹³ קרב המוחות הגדול בפרשת רונאל פישר: החוקר מול החוקרים, הסודות והמחיר - כתבה מאתר ynet -

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4655214,00.html>

בסופה¹⁴. במקום לאסוף ראיות ולסגור אותן סביב החשוד, היא מציעה לחשוד לשמש כעד מדינה בשלבים מוקדמים ובכך מקטינה את כוח המיקוח מולו. העברייני אינו ממחר להציע עצמו לתפקיד, אם המשטרה אינה מוכיחה לו באופן ברור כי היא מודעת היטב לפרטי העבירה, הקשר שלו אליה ושקיימות די ראיות נגדו. צריך לזכור, שכיום העבריינים מודעים היטב למרבית תרגילי החקירה, והאמרות הידועות כמו, "התיק תפור וכדאי לך להציל את עצמך", אינן מספיקות עוד ואינן מרשימות את החשוד. ביקורת זו נכונה למצבים בהם המשטרה יוזמת את ההצעה, אך גם למצבים שהחשוד מציע עצמו, שכן בשני המקרים בגיוס עד מדינה העברייני מונע משיקולים של עלות מול תועלת.

לא פעם, צפות בעיות מוסריות ואתיות לא פשוטות לחוקרי המשטרה בשלב הגיוס. כפי שציניתי, ישנם מקרים רבים בהם חוקרי המשטרה מציעים לעבריינים להיות עדי מדינה, גם כשמדובר בעבירות קשות שפגעו בציבור שלם. מצד אחד, ישנו אינטרס לאותו גוף חוקר לסיים תיק שתלוי ללא פענוח זמן רב, גם כאשר אין הצדקה מספקת לתת לעברייני "ליהנות" מסל הטבות שהתפקיד מציע. מצד שני, ניתן להבין את המשטרה המעוניינת לקדם תיקים המושפעים מלחץ כבד של הציבור, המבקר אותה במקרים שלא הצליחה לסגור פרשייה מתוקשרת ומשמעותית¹⁵. החשש הכבד נובע ממצבים בהם אין לחוקרים קצה חוט, או שהחקירה הגיעה למבוי סתום והיא באופן טבעי מאמצת את גרסתו של עד המדינה. מסיטואציה כזו, מתחיל להתגלגל כדור שלג של סיפור בדוי, בו החוקרים מאמינים - או בוחרים להאמין - שכביכול העברייני "פתר" עבור המשטרה תיק שהיה לה עניין רב בו. הבעיה האתית מתחילה, כאשר הגרסה תופסת תאוצה ואט אט החוקרים מתחילים ליישר קו עם גרסתו, ושוכחים שיש להם עסק עם אינטרסנט שמנסה להציל את עורו¹⁶.

במקרים רבים, עברייני ששואף לחתום הסכם עד מדינה עושה זאת כאמצעי לחיסול חשבונות עם שותפיו לעבירה. העברייני שקשור לעבירה, יודע טוב יותר מכל חוקר את מה שבאמת קרה באותו אירוע עברייני - הוא היה נוכח במקום, נטל חלק בתכנון המעשה ומכיר את שותפיו. לכן, הכרת הפרטים לעומקם, מקנה לו יתרון גדול ומהווה דרך קלה ונוחה לחסל חשבונות עם שותפיו. העברייני יכול לפרט בפני החוקרים את כל פרטי העבירה, באופן שיתאים לחומרים וראיות אחרות שנאספו בדרכים אחרות¹⁷. בדרך זו, העברייני מצליח להגדיל את אמון המשטרה בו ולגרום לה לתחושה כי עדותו אמינה מאוד. לאחר שירכוש את האמון הדרוש, יהיה בכוחו לעוות את המציאות ולהטיל את האשמה על אחד משותפיו בדרכים שונות. למשל- להחליף את המעורבים או התפקידים, להוסיף פרטים וכו'. הבעיה

¹⁴ החפפרת מלהב 433 - אמיר זוהר, 8.11.2014 (עד מדינה עודד גביש).

¹⁵ סומנו, נשברו, הביאו את ראשי הנחש. כך גויסו עדי מדינה נגד בכירי הפשע - אלי סניור, 10.7.2015 - כתבה ב-ynet - <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4678388,00.html>

¹⁶ פרשיית הבר נוער - משטרת לואי דה פינס - פרקליט עד המדינה חושף את שרשרת הכשלים בחקירת הבר נוער, 1.11.2014

¹⁷ בג"צ 6773/14 התנועה למען איכות השלטון בישראל נגד פרקליט המדינה ואח', סעיף 59 (עד מדינה הרב פינטו).

היא, שכאשר העד מתחיל להיתפס כעד אמין הדבר יכול להקשות מאוד על החוקרים לזהות שקרים אותם שתל בעדותו.

כדי לצמצם את תופעת "קיצורי הדרך" (גיוס עבריינים ללא הצדקה), פרסם היועמ"ש הנחיות לשם גיוס עדי מדינה. ההנחיות מתעדכנות מעת לעת, בהתאם לפסיקות חדשות ובמקרים המחייבים זאת. מירב ההנחיות מתייחסות למשטרה, שברוב המקרים היא זו שמתניעה את הליך הפיכתו של עבריין לעד מדינה והיא זו אשר מודעת לטיב הראיות. הפרקליטות, על פי רוב, נכנסת לתמונה רק בשלב השני, לצורכי אישורו של ההסכם. בהנחיות מנויים תשעה שיקולים שונים, שעל התביעה לשקול בטרם ייחתם הסכם עד מדינה. למשל, האם מוצו כל אפיקי החקירה או ישנן ראיות בעלות פוטנציאל, המצביעות על מהימנות העד. לכאורה מדובר "ברשימת תיוג" מחייבת, אולם המציאות מלמדת כי אין תשובה מוחלטת ביחס לכל אחד מהפרמטרים. לעיתים אין אפשרות לבדוק נתונים מסוימים, בשל קוצר זמן או מפני שבשלב זה החשוד "שומר את מרבית קלפיו אצלו" עד לקבלת אישור רשמי להפיכתו של עד מדינה¹⁸.

כבר בפתח ההנחיות כותב היועמ"ש: "ככלל, עבריין צריך לבוא על עונשו, ועל כן, הפיכתו של עד מדינה תהיה רק במקרים בהם יש להעדיף למען טובת הציבור הבאתו לדין של עבריין אחר - פעולה שהתביעה תתקשה לעשותה בלא שימוש בעד מדינה". מסתמן שחתימת הסכם עד מדינה עם עבריין, ראוי שיתרחש במקרים בהם "טובת הציבור" מחייבת זאת¹⁹. אולם, ניתן להבחין גם שההסכם מציג במפורש את הפטור מהעונש הראוי שהיה אמור העבריין לשאת, ואף לקבל "פרס" תמורת עדותו. דבר נוסף שההסכם ממחיש היטב, הוא המחיר שהחברה משלמת תמורת "הזכות ליהנות" מעדותו. המצב הרצוי והראוי שיש לחתור אליו, הוא התניית ההסכם בענישה, ולו המינימאלית, על מעשיו. הסיבה לכך, היא מוסריותו של עניין זה, המחייבת להעניש את העד בצורה כלשהי כחובה לציבור בו הוא פגע ("גישת הגמול"). אולם, בשנים האחרונות מסתמן כי הפרקליטות דווקא נוטה להקל בעונשם של עדי מדינה, ונראה שעד המדינה יוצא שידו על העליונה²⁰. התלות של רשויות החוק בעדי מדינה, מביאה אותם להקל ראש בהחלטות על הענישה. אם כך, ניתן לומר שהציבור בעצם נפגע פעמיים. פעם ראשונה בעבירה של העד כעבריין, ופעם שנייה כאשר העד מקבל את חסותה של המדינה וזוכה לעונש קל מאוד עבור מעשיו.

בכדי להבהיר לעבריין שעניין העונש אינו יורד מסדר היום, המשטרה והפרקליטות מחייבים את העד לחתום על הצהרה. ההצהרה כוללת בתוכה הודעה בה העבריין מודע לכך, שבמידה והוא לא יספק את הדרישות של המדינה, ישוב הוא להיות חשוד ויעמוד לדין בגין אותן

¹⁸ הנחיות היועץ המשפטי לממשלה משפט פלילי - חקירות, 30 אוגוסט 2005 - מספר הנחיה: 4.2201.
¹⁹ בג"צ 6679/95 עבד אעמס ואליהו אסרף נגד היועמ"ש, פרקליט מחוז י-ם, פרקליט המדינה, עיסא טהר מנצור - סעיף 4
²⁰ יש עסקה: שולה זקן תרצה 11 חודשי מאסר - (פרשת הולילנד) - כתבה ב-ynet - <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4503984,00.html>

עבירות שביצע. בנוסף, הוא חתום ומודע לכך, שכל מה שאמר בעדותו עלול לשמש כנגדו במידה ויפר את ההסכם²¹. אלו מעידים על זאת, שלמרות שהמשטרה לעיתים ממחרת לחתום הסכם אינו מוצדק, עדיין מרחפת התחושה כי עברייני שיהפוך לעד מדינה אינו יברח בקלות מעונש ראוי. גם אצל העד מתחוללת סערת רגשות, עקב בחירתו בדרך חד צדדית ובלתי הפיכה, הבאה לידי ביטוי בתחושות קשות. אצל העד מתעורר רצון עז להשיג תוצאה שתספק את המדינה, ובמקביל תחושת פחד מחריגה מההסכם. בנוסף, החשש מנקמה מצד אלו שהוא מפליל, הופך את סערת הרגשות אצלו למערבולת של ממש. חשוב לקחת בחשבון, שתחושות אלו עלולות להשיג מטרה הפוכה ובלתי רצויה. על המשטרה והפרקליטות להיות ערניים וחשדניים לכך, שכל שתחושות אלו אצל העד חזקות, ככה קיים חשש גדול יותר של רמת האמון בו²².

לב ליבו של ההסכם מבוסס על טובת ההנאה, שיקבל העד בתום ובמהלך ההפעלה. טובת ההנאה, היא זו שמניעה את העד לפעול כנגד שותפיו לעבירה²³. לכן, כשנושא זה עולה על הפרק, הוא חייב להישקל בצורה שקולה ומידתית. הנחיות היועמ"ש מציגות רשימה מפורטת של איזה הבטחות, התחייבויות או תמורות יחשבו כטובת הנאה בהסכם עד מדינה. מרשימה זו, ניתן יהיה לגזור תמונת מצב אודות טובת ההנאה הרצויה והנכונה אותה יקבל העד. הרשימה נועדה למען הסר ספק של שני הצדדים בעת כיבוד ההסכם, ולשם הבהרה לעד מפורשות כי הכוח בידי רשויות החקירה באשר לרשימה מוגבל להמלצה בלבד - שהרי הסמכות לאשר טובות הנאה היא של פרקליט המחוז.

טובות ההנאה שינתנו לעד הן פועל יוצא של נסיבות כל מקרה ומקרה, אך יחד עם זאת, השאיפה היא להבטיח שוויוניות וליצור דפוס עבודה בעל אמות מידה קבועות וסטנדרט מסוים בהסכמים עם עדי מדינה. להגשמת מטרה זו, ישנם פרטים ייחודיים שההסכם יהיה חייב לכלול, כמו, פרטים על מעמד החתימה ופרטי הפרשה כולה. בנוסף, ההסכם כולל בתוכו פרטים בעלי חשיבות שתכליתם לבנות אמון בין העד לבין המשטרה והפרקליטות. לדוגמא, התחייבות של העד לעדות אמיתית ומסירת כל המידע שברשותו, כולל מסמכים וראיות. אחת מזכויותיו הבסיסיות של עד מדינה בחתימת חוזה משמעותי כזה, היא הזכאות לייצוג של עורך דין במהלך ההסכם²⁴. במידה והוא אינו מעוניין להסתייע בעו"ד, הרשות חייבת להבהיר לעד את כל הסעיפים בחוזה עד שיבינם לגמרי. לאחר חתימת שני הצדדים על ההסכם, אין להתנותו בכך שהראיות יספיקו כדי להגיש כתב אישום או הרשעה כנגד החשודים.

²¹ בג"צ יחיאל תורק נגד מדינת ישראל ע"פ 1309/06 (השופט ע' פוגלמן).
²² "עד מדינה" - הסכם עד מדינה - הצהרה על טיב השרות - עו"ד אדטו מוטי
²³ ע"פ 442/85 יוסף מזרחי נגד מדינת ישראל (השופט ג. בד סעיף 7-8)
²⁴ להעיל הערה 18

5. ההיבט המשפטי

כפי שציינתי עד כה, הפעלת עדי מדינה כרוכה בבעיות מוסריות רבות, לאורכו של כל התהליך וגם אחריו. אך, בעיית המוסר אינה באה בפני עצמה ולשימוש בעד מדינה נלווים בעיות משפטיות רבות ומשמעותיות, כלפי המדינה והעד עצמו. רבות הפעמים בהם נדרש בית משפט להכריע באשר אמינותו של העד, מעמדו, התוספות הראייתיות הנלוות לעדותו ובעיות נוספות אחרות. פרט לכך, ייתכנו גם בעיות משפטיות שבין העד לבין המשטרה והפרקליטות, למשל הפרת חוזה או ביטולו. הפרק הזה יעסוק בהיבטים המשפטיים העיקריים המאופיינים בעניינו של עד מדינה.

5.1 תוספת סיוע

הדרישה לתוספת סיוע בעדותו של עד מדינה הייתה קיימת עוד מימי "עד המלך", ולאורך ההיסטוריה היו לכך מקורות התייחסות לא מעטים. במשפט העברי, זוכה עד המדינה להתייחסות שלילית ועדותו נתפסת כבעייתית, במיוחד מבחינת קבילותה. הרבנים שהתקוממו נגד הרעיון של עד מדינה, טענו שעדותו אינה ראויה ואין לצפות ממנה ליותר מידי. המשפט העברי הצביע על שני בעיות מרכזיות בעדותו של עד מדינה: הראשונה, היותו של העד "נוגע בדבר", והשנייה היא טובת ההנאה שהוא מקבל תמורת עדותו - "נוטל שכר להעיד...דינו בטלים" - כאשר הרציונאל הוא שעדותו של זה שמעיד תיחשב כמצווה. עם זאת, כשההלכה הבינה שבעזרת עד מדינה ניתן "לתקן את העולם" ולהחזיר את הסדר לחברה, היא העניקה לבית הדין את הסמכות להשתמש בו. בבג"צ אשרף אבו - ליטאף, בית המשפט דחה את הערעור של מורשע ברצח תוך שהוא מבסס את החלטתו על פי ההיסטוריה של עד מדינה והמשפט העברי. השופט אדמונד לוי טוען, שהמשפט העברי גורס שעדותו של שותף נגד שותפו לעבירה עשויה להיות קבילה, אך יש לדבוק בעיקרון היסוד שרק "על פי שני עדים יקום דבר". מכך שאין לבסס הרשעה על עדותו היחידה של שותף לעבירה²⁵. ההלכה, הייתה למעשה אחת ממקורותיה של הדרישה לתוספת סיוע בדיני ראיות בדין הישראלי.

הדרישה לתוספת סיוע לעדותו של שותף לעבירה קיבלה תפנית משמעותית בשנת 1937 בעקבות ע"פ 160/37 ג'ראד נ' היועץ המשפטי. בית המשפט המנדטורי באותה תקופה קבע בפסק דין זה, כי עדותו היחידה של שותף עבירה אינה מספיקה בכדי להרשיע ולשם הרשעה ישנו צורך בראייה מסייעת. המיוחד בפסק דין זה, הוא שבית המשפט חשב שנתקל בסוג של לאקונה בכדי להכריע, ובאופן מוטעה בחר ל"יבא" פתרון (דרישה לתוספת ראייתית) מהמשפט האנגלי המקובל²⁶. בשביל להבין את האופן המוטעה, אציין כי במשפט האנגלי, המקובל באותה עת, יכול היה בית משפט להרשיע נאשם על סמך עדותו של שותף עבירה ללא תוספת סיוע. עם קום המדינה ובמהלך השנים, דחה בית המשפט כל ניסיון לבטל או

²⁵ ע"פ 7450/01 אשרף אבו ליטאף נגד מדינת ישראל - סעיף 23
²⁶ השותפים לעבירה בדיני ראיות - ד"ר נינה זלצמן - 1982, עמוד 127-128

לשנות הלכה זו מטעמים של יציבות פרוצדוראלית. הדרישה לתוספת סיוע השתרשה באופן ממשי בדין, ובשורה של פסקי דין חזרו על הקביעה כי עדות שותף לעבירה לא תספיק לבדה להרשעה. בפסק דין בן לולו אומר השופט י' כהן כי הצורך בתוספת סיוע מושרשת בדין הישראלי כל כך חזק, שרק המחוקק יכול לשנותה או לבטלה²⁷. אמנם, בעקבות ביקורות שונות שהושמעו כנגד הדרישה לתוספת הראייתית ולחצים ציבוריים שהופעלו על מערכת המשפט, בכדי שזה יילחם בפשיעה הגוברת, החל בית במשפט לרכך את אופי הראיה הנדרשת.

בשנת 1982 היה כבר צורך עז בשינוי ההלכה שנתפסה בטעות מהדין האנגלי ותיקונה. המחוקק קיבל על עצמו את המשימה הנדרשת ותיקן את פקודת הראיות. בנוסף הוא ניסח מחדש ובברור את המונח עד-מדינה ואת הדרישה הראייתית המחויבת לצורך הרשעה על סמך עדות זו. סעיף 54(א)(א) לפקודת הראיות קובע - "בית המשפט לא ירשיע נאשם על סמך עדותו היחידה של שותפו לעבירה, אלא אם מצא בחומר הראיות דבר לחיזוקה; ואולם אם היה השותף עד מדינה - טעונה עדותו סיוע". כפי שניתן ללמוד מקריאת הסעיף המתוקן, נראה כי המחוקק נמנע מלגרום מהפך בהלכה המקובלת ורק הגדיר אותה באופן אחר. הסעיף אינו מבטל את הדרישה הראייתית משותף עבירה, אלא רק מפחית בדרישתו מתוספת סיוע לתוספת חיזוק, בעוד שתוספת סיוע נשארת כדרישה מעד מדינה. לפי הסעיף, עדותו של עד מדינה תביא להרשעתו של שותפו לעבירה, רק אם ישנה תוספת סיוע הנחשבת לתוספת הראייתית בדרגה הגבוהה ביותר. מדובר בראיה הנושאת אופי עצמאי המסבכת את הנאשם בעבירה, מעבר לעדותו של עד המדינה. להבדיל משותף רגיל, שאינו עד מדינה, הנדרש לתוספת חיזוק הפחותה מתוספת סיוע ומצטרפת כגיבוי וכתוספת משקל למהימנותו של העד השותף.

המחוקק, יצר הבחנה בתוספת הראייתית בין שותף עבירה לעד מדינה שדי הולמת את המציאות ביחס לחשש האמינות הנלווה לכל אחד מהם. ההבחנה מבוססת על טובת ההנאה שמקבל עד המדינה תמורת עדותו ובכך נוצר חשש שימסור עדות כוזבת שהופכת לסכנה ממשית. אמנם, בית משפט מצליח להתמודד עם חשש זה, בכך שהוא מלכתחילה מודע לעובדה, שנכונותו של עד המדינה לסייע לתביעה נובעת מעניינו האישי של העד. בית המשפט נזהר גם משותף לעבירה רגיל ביחס לאמינותו, אך כשמדובר בעד מסוג זה, לוקח בית משפט בחשבון שאין הוא במערכת יחסים "עסקית" עם התביעה ואין הוא מחויב למלא אחר ציפיותיה²⁸. בעקבות התיקון הכניס היועמ"ש להנחיותיו בעניין עד מדינה את ההנחיה כי לא יחתם הסכם עד מדינה, אם לא ניתן להעריך מראש כי ישנה ראיה מסוג סיוע בחומר החקירה. נשאלת השאלה, האם הרשויות עומדות בתנאי זה או שהפיתוי הגדול לסיים תיק

²⁷ בע"פ 398/73 בן לולו נגד מדינת ישראל - סעיף 4.
²⁸ להעיל הערה 26.

מוביל אותם "לעגל" פינות ולהופיע בפני בית משפט רק עם עדותו של עד מדינה, ללא תוספת סיוע שדורש המחוקק?

השינויים לדרישת תוספת, מסוג כלשהו, שנערכו במהלך השנים ע"י מערכת המשפט והמחוקק, מצביעים על ניסיון של מציאת נקודת איזון בין המלחמה בפשיעה לבין חוסר היכולת, מבחינה מוסרית, להרשיע אדם על סמך עדותו בלבד של שותף עבירה. כבר בהיווצרותו של "עד המלך" הכירו בחסרון כי הוא יעיד נגד שותפו או אדם חף מפשע, רק מתוך אינטרס להציל את חייו או בתמורה לטובת הנאה כלשהי, גם עם זה יעלה בחיי אדם. המחוקק אשר מכיר בחסרון זה, ומחשש העולה וגובר מטבעו בשימוש בעדותו של עד מדינה, החליט כי הרשעה על סמך עדותו תוכל להיות רק אם תיוספף לכך ראיית סיוע. בית משפט מייחס את הדרישה לתוספת סיוע לפי משקל עדותו של עד המדינה - ככל שהוא נמוך יותר (על-פי סימני האמת המתגלים בה) כך גדל המשקל הנדרש לסיוע ולהיפך. ברור כי הכלל הראייתי בדבר דרישה לתוספת ראייתית מסוג "סיוע" אינו עניין של מה בכך. הצורך בתוספת ראייתית חזקה בדרגתה ואיכותה, יותר מהדרישות האחרות, במטרה למנוע את הסיכוי כי העד, שזוכה לטובת הנאה ובחסינות מהעמדה לדין, יגלגל את האשמה ויפיל אחר, ובסופו של יום יביא להרשעת חף מפשע.

האם בית המשפט אכן מרשיע על סמך עדות עד מדינה שצמודה לה תוספת ראייתית מסוג סיוע? האם באמת בוחן בית המשפט את עדותו של עד-מדינה ותר אחר ראייה מסייעת לכל אישום ואישום? במקרים רבים בהם אדם מורשע על סמך עדותו של עד מדינה, תנסה ההגנה לערער על החלטת בית המשפט בטענה כי התביעה הציגה ראיות מסוג חיזוק ולא מסוג סיוע, כפי שנדרש, שהתווסף לעדות עד מדינה²⁹. דרך זו היא ניסיון להוציא את בית המשפט משיווי משקל שאולי באמת נעשתה טעות - מכוונת או לא מכוונת - ע"י התביעה באשר לתוספת הראייתית שהתלוותה לעד המדינה. באם יקבל השופט את טענת ההגנה, יכול השופט לפסול את עדותו של עד המדינה ולזכות נאשם שאינו חף מפשע. במצבים כאלו השופט יידרש להפעיל את כל כישוריו ולהעמיק בראיות לגבי סיווגם. פרט לכך, על השופט להיעזר גם בחושיו, שכן הוא צריך להקשיב להיגיון הפנימי שלו ולנסות לאתר עד כמה המורשע שבפניו באמת אשם והאם ישנו בכלל הצורך באיזושהי תוספת ראייתית. אין אני אומר שבית משפט צריך להתעלם מהחלטותיו של המחוקק באשר לתוספת הסיוע לעד מדינה. אך אם זאת, יש לתת שיקול דעת לבית משפט לבחון כל עניין לגופו באשר לדרישת התוספת במקרים ספציפיים ומיוחדים. שהרי במקרים שונים, שופטים יכולים לקבוע, מעל לכל ספק סביר, שהחשוד שמולם אכן אשם, כבר לפי הופעתו הראשונה של עד המדינה

²⁹ דנ"פ 9317/10 יצחק זוהראשווילי נגד מדינת ישראל - סעיף 3

בבית משפט. כמובן שבמקרים אלו על בית משפט להתייחס ביתר תשומת לב לעדותו של עד המדינה שמא היא שקרית.

5.2 מיהו עד מדינה

אחת הבעיות המשפטיות הנפוצות שבית משפט נדרש להכריע, הינה ההחלטה מי הוא עד מדינה. מקרים רבים בהם עבריין מעיד נגד שותפיו ומשוכנע כי המשטרה או גורם אחר הבטיח לו טובת הנאה כלשהי ובכך הפך לעד מדינה. לעומת זאת, הרשויות טוענות שלא הובטח לעד דבר ממה שנחשב כטובת הנאה. על פי פקודת הראיות, עד במשפט פלילי אשר בלבו תקווה כי אם יעלה על דוכן העדים ויעיד, אין בה די כדי להופכו ל"עד מדינה", כל עוד לא ניתנה לו בפועל תמורה או טובת הנאה³⁰. בשנים האחרונות הביע את דעתו בימ"ש העליון, כי יש לייחס חשיבות לאמונתו הסובייקטיבית של העד כי הובטחה לו טובת הנאה באם יעיד, ולראות בו עד מדינה. אף שאובייקטיבית הוכח כי לא ניתנה בפועל הבטחה לעד. בפסיקות שונות הכיר בית המשפט בהסכמה לקבל את השותף כעד מדינה, כשהתנהגות הצדדים העידה על הבטחה לעד בתמורה לגרסתו. אך, בתנאי שעדותו של עד המדינה באה מתוך הבנה ובאורח מודע על הקשר בין מסירת הגרסה לבין טובת הנאה המובטחת.

בכדי להכריע מיהו עד מדינה, גיבש העליון דרך פסיקות שונות את המבחן האובייקטיבי שתכליתו לבחון האם להכיר בעד שותף כעד מדינה. המבחן מבוסס על הבנה של שני הצדדים, כי אכן מדובר בעד מדינה שעבור עדותו יקבל או הובטח לו טובת הנאה כלשהי. לעומת זאת, בפסק דין גומז קרדוסו קבע השופט חשין שגם אמונתו הסובייקטיבית של העד כי הובטחה לו טובת הנאה תהפוך אותו לעד מדינה³¹. בכדי להכריע איזה מבחן הוא הנכון או באילו מקרים קיים הצורך להשתמש בשניהם יחד, יש להכירם.

5.2.1 המבחן האובייקטיבי

המבחן להכרה בעד מדינה קיבל פירוש בפסיקה כנושא אופי אובייקטיבי ומבוסס על פי סעיף 54א(א) לפקודת הראיות החדש, שמחולק לשני חלקים עיקריים. החלק הראשון, הינו ההפרדה בדרישה לתוספת הראייתית מעד מדינה (סיוע) ומשותף לעבירה (חיזוק), כפי שדנו על כך בפרק הקודם. החלק השני, מרחיב את הגדרת עד המדינה כמי שיקבל חסינות מפני העמדה לדין אם הובטח או ניתנה לו טובת הנאה. "עד מדינה" יוגדר רק כאשר הוא שותף לעבירה, הוא מעיד מטעם המדינה, קיבל או הובטח לו טובת הנאה ויש זיקה בין מתן טובת הנאה לבין מתן עדותו, כאשר ההסכמה בין הצדדים יכולה להיות בכתב או בעל פה. לפי כך, הכרה בעד שותף כעד מדינה יהיה מותנה במבחן האובייקטיבי ועליו לעמוד בשלושת מבחניו: האם מדובר בשותף לעבירה? האם הוא מעיד מטעם התביעה? האם הובטח או ניתן

³⁰ הגדרת המונח "עד מדינה" - עו"ד אלי דורון וירון טיקוצקי.
³¹ פסק דין מדינת ישראל נגד גומז - קרדוסו 4998/95.

לו טובת הנאה? כאשר הפסיקה הוסיפה עם הזמן את החובה של זיקה בין טובת ההנאה לבין מסירת העדות³².

הסמכות לאישור הסכם עד מדינה נתונה לפרקליט המחוז, כשבנסיבות מיוחדות עליו להיוועץ עם פרקליט המדינה או עם היועמ"ש לקבלת אישורם. הקושי של מבחן ההכרה בעד שותף כעד מדינה, מתמקד במישור המעשי בנסיבות בהן **לא נחתם הסכם** בין השותף לפרקליטות, ובבית המשפט מתעוררת מחלוקת לגבי מעמדו. הנסיבות יכולות להיות כאשר העד מוסר את גרסתו במשטרה או במעמד חתימת עסקת טיעון, טרם מסירת עדותו כעד תביעה, וישנו רושם כי ציפה לקבל טובת הנאה תמורת עדותו. במצב כזה, ההגנה יכולה לטעון כי יש להכיר במרשה כעד מדינה, בעוד שהתביעה טען כי אם רצתה אותו כעד מדינה הייתה חותמת עימו הסכם. במקרים של מחלוקת בין התביעה להגנה לגבי מעמדו, יתמקדו הצדדים ובית משפט ברכיב התנאי השלישי, "טובת ההנאה": האם קיבל או הובטח לעד טובת הנאה טרם עדותו והאם הייתה זיקה בין עדותו לטובת ההנאה?

הכלל שגובש בפסיקה לגבי מתן טובת ההנאה כפוף למבחן האובייקטיבי. המבחן קבע כי תקוותו של העד במסירת הודעה אינה הופכת אותו אוטומאטית לעד מדינה, כל עוד הודעתו של העד אינה נמסרה בקשר להבטחה של טובת הנאה. החוק והפסיקות מתייחסים למספר הבטחות היכולות להיחשב כמתן טובת הנאה ויכולות לעמוד במבחן האובייקטיבי. למשל: הבטחה שהעד הפוטנציאלי לא יועמד לדין על העבירות באותה פרשייה; הבטחה להמיר סעיפי אישום חמורים בסעיפים קלים יותר; הבטחה לדרוש אישום מתון יותר בתיק; הבטחה שהדרישה לעונש תהיה מקלה יותר בתיקים אחרים או לסגירת תיקים אחרים; הבטחה להמלצה לחנינה או ניכוי שלישי מעונש המאסר בהתאם להתנהגותו; הבטחה לסיוע ביציאה מן הארץ או תכנית להגנה על עדים; תמורה כספית כזו או אחרת³³. לפי המבחן האובייקטיבי, טובת הנאה היא דבר הניתן לעד מעבר לזכויותיו ושלא לפי חובת הרשויות³⁴.

הדיון סביב המבחן האובייקטיבי טוען כי הזיקה בין העדות הנמסרת לבין טובת ההנאה המובטחת כרוכה בהבנה דו צדדית בין הצדדים. בפסק דין שמרלינג, התייחס לכך השופט קדמי ואמר שעד מדינה הופך רק במקום בו ישנה הבנה והסכמה בין שני הצדדים לגבי טובת ההנאה תמורת עדותו³⁵. אולם, ייתכן וקיימת בעיה במבחן האובייקטיבי ששופטי העליון נוטים להתעלם ממנה. בעיה של דרישה להבנה דו צדדית שדווקא יכולה להציג את חולשתו של המבחן האובייקטיבי, בדומה לרעיון של מפגש רצונות בדיני חוזים. המבחן מתייחס רק להבנה של רצונות הצדדים ומתעלם ממצב של אמונה חד צדדית מצדו של העד - אמונה כי הובטחה לו טובת הנאה בתמורה לעדותו. אם כך, ניתן להניח כי תכליתו של המבחן

³² פסק דין דוד שמרלינג נגד מדינת ישראל 4938/94

³³ אילו טובות הנאה מקבל עד מדינה? - עו"ד אלון וניני - 13.3.2014

³⁴ להעיל הערה 31.

³⁵ לעיל פסק דין שמרלינג

האובייקטיבי היא יצירת חגורת ביטחון על פי חוק. חגורת ביטחון ששופטים מרגישים בנוח להשתמש בה, כשקיים ספק לגבי עדותו של העד שניתנה מתוך אינטרס אישי לקבלת טובת הנאה ובכוחו להטותה.

המבחן האובייקטיבי הוא הדרך הקלה והנוחה בא העליון מכריע לגבי מיהו עד מדינה. הקריטריון החשוב ביותר סובב סביב השאלה, האם העד קיבל או הובטחה לו טובת הנאה כלשהי עבור עדותו. כל עוד עד שותף מסר עדותו ללא קשר למתן טובת הנאה, המבחן ישלול ממנו את הזכות להיות עד מדינה. על אף חסרונו של המבחן, שבוחן מפגש רצונות בלבד בין המדינה לעד, נראה כי השופטים בוחרים להשתמש במבחן זה כמעט בכל פסיקה. אמנם, בפסיקות אחדות ישנם שופטים שבחרים לקבל גם את אמונתו הסובייקטיבית של העד. כלומר, אם העד האמין כי יקבל או חשב שהובטחה לו טובת הנאה כלשהי יהיה הוא זכאי למעמד של עד מדינה.

5.2.2 המבחן הסובייקטיבי

המבחן האובייקטיבי אינו פותר לנו את הדילמה לגבי מיהו עד מדינה במצב בו אמונתו של העד לקבלת טובת הנאה היא חד צדדית, אלא רק כאשר מדובר במערכת הבנות בין הצדדים. בכדי להתגבר על קושי זה, מציע השופט חשין כי יש להרחיב את מבחן ההכרה בעד מדינה ולכלול גם את אמונתו הסובייקטיבית של העד בדבר הבטחה או מתן טובת הנאה³⁶. חשין טוען, כי בחינתה של מתן טובת הנאה כרוכה בשני המבחנים גם יחד. כאשר מדובר במבחן האובייקטיבי והעד עמד בכל תנאיו, ברור שיוכר כעד מדינה. אך אם לא היה כך, והעד סבר, ולו בטעות, שהובטחה לו טובת הנאה, יש להעמיד זאת במבחן הסובייקטיבי והתביעה תצטרך להתמודד עם זאת. במילים אחרות חשין אומר, שאם התביעה תוכיח שהעד לא עמד במבחן האובייקטיבי, עליה לעבור משוכה נוספת והיא אמונתו של העד לגבי טובת הנאה.

כפי שצינתי, גישתו של חשין לא התקבלה כהלכה ע"פ הדין, ופסקי דין רבים בעליון מתעלמים מגישתו ומאמצים רק את המבחן האובייקטיבי. השופטת בייניש טוענת כי אמונתו של העד אינה מספיקה בכדי להופכו לעד מדינה, ואף יכולה להשפיע ולפגוע במשקלה ומהימנותה של עדותו³⁷. נראה כי קיים חשש בקרב שופטים להרחיב את המבחן האובייקטיבי למבחן נוסף, מפחד שהדבר יכבול את ידי בית המשפט ואולי יפתח פתח לטענות שזו מצד העד. למרות, שבפסיקות רבות בית המשפט העליון נמנע מלאמץ את גישתו של חשין, הוא אינו שולל את הרציונל שבגישתו. רציונל שעניינו בחשש לגבי מהימנותו של העד שמעיד מטעם התביעה ונובע רק במקום שהעד האמין כי הובטחה לו טובת הנאה

³⁶ להעיל הערה 31.

³⁷ פסק דין 2642/99 מוסא מסארווה נגד מדינת ישראל.

בעבור עדותו. אמונה זו יכולה להמריצו בכדי להעליל על שותפיו לעבירה כדי לחלץ עצמו מהעונש.

בפסק דין אבו ליטאף, השופטים מאמצים מבחן נוסף שתומך במבחן הסובייקטיבי ויוצרים מעמד ביניים שנקרא "עד מדינה לשיטתו". המבחן נוגע לאמונתו של העד, כי מסירת מידע לסוכן רשות או למישהו מטעמו בתמורה לטובת הנאה, שסוכן הרשות הבטיח, תקנה לו מעמד של עד מדינה. נשאלת השאלה, איזה סוכן רשות אכן מוסמך להבטיח טובת הנאה? בפסק דין זה, ניצבת בפניי השופטים הדילמה האם להכיר בשותף של אבו ליטאף כעד מדינה, לאחר שהובטחה לו טובת הנאה תמורת עדותו על ידי מדובב בשירות המשטרה. סנגורו של אבו ליטאף טען שהעד הוא עד מדינה, כי מתמלאים 4 התנאים הדרושים: **המדובב** הבטיח לו טובת הנאה, **המדובב** פעל בשליחות המשטרה, העד הוא שותף לעבירה ומתקיימת זיקה בין טובת ההנאה לבין מסירת המידע. אמנם, למדובב לא הייתה הסמכות והיכולת להבטיח טובות הנאה, אך השותף מסר מידע רק משום שהדבר היה מותנה בטובת הנאה. השופטת ברלינר איננה מקבלת את אמונתו הסובייקטיבית של העד ודוחה את הערעור. אולם, היא איננה מתעלמת לגמרי מאמונתו וקובעת סוג חדש של עד מדינה. טענתה, כי עד המוסר את עדותו לשם קבלת טובות הנאה שהובטחו לו, והוא מאמין בתום לב שמדובר באדם בעל סמכות להשיב בטובת הנאה, הוא ייכלל בגדר תחום ביניים של "עד מדינה לשיטתו"³⁸. כמובן שהגדרה זו משפיעה גם על הדרישה לתוספת הראייתית, ובמעמד הזה התביעה תצטרך לספק ראייה שבין תוספת חיזוק לבין תוספת סיוע.

הדרך הפשוטה ביותר לשלול את אמונתו הסובייקטיבית של עד בעניין סוכני רשות, היא להוכיח כי מסר את המידע לאדם שאינו קשור לסוכן רשות, למשל, לעורך דינו. לכן, ככל שהזיקה בין אמונתו לסוכן רשות רחוקה, ככה יהיה קשה לקבלו כעד מדינה. הדבר מסתבך כאשר מדובר באדם שאינו סוכן רשות, אך פועל מטעם הרשות ומבטיח בשמה טובת הנאה, כפי שראינו בפרשת אבו ליטאף. מצב כזה מחזיר אותנו לגישתו של חשין, בה הוא מציע שעד יהפוך לעד מדינה אם קיימת אמונה סובייקטיבית מצד העד. ישנם כאלו שיניחו שבגישתו הוא מציע שכל עד המאמין בליבו כי הובטחה לו טובת הנאה, יוכל להיות עד מדינה. כדי לצמצם את גישתו שמתפרשת כרחבה מידי, ניתן לקבוע כי אמונה סובייקטיבית תצטרך לעמוד במספר תנאים כלשהם. התנאי הראשון, הוא קיומם של הבטחות מצד סוכני רשות או מטעמם, בדבר תמורה הניתנת בקשר לעדות. כלומר, בכדי שניתן יהיה להחשיב את אמונתו הסובייקטיבית, ההבטחה לטובת הנאה חייבת להיות ע"י איש רשות מוסמך או מישהו מטעמו³⁹.

³⁸ ע"פ 7450/01 אשרף אבו ליטאף נגד מדינת ישראל
³⁹ עד מדינה: שתי הערות למבחן האמונה הסובייקטיבית - גיל עשת, עמ' 294-296

התנאי השני, הוא מידת סבירות האמונה הסובייקטיבית של העד, כי אכן הובטחה לו טובת הנאה. בשלב זה, חשוב לציין שהמבחן מתייחס לטובת ההנאה בשני אופנים: כזאת שניתנה וכזאת שהובטחה. זאת **שניתנה**, תהיה קלה יותר עבור בית המשפט בכדי לשים אותה במבחן הסבירות. היא מתייחסת לכך, שהעד יוכל לטעון שקיבל כבר טובת הנאה מאיש רשות ולכן הוא עד מדינה. בשלב הזה, בית משפט יבחן אם מדובר בטובת הנאה מעבר לזכויותיו. במידה ומצא שכן, סבירות אמונתו תחשב גבוהה מאוד והוא יזכה למעמד של עד מדינה. אם היה מקבל את טובת ההנאה בכל מיקרה, כלומר הוא זכאי לה ללא קשר להסכם עד מדינה, ייתכן שבית משפט ישלול את סבירות אמונתו. זאת **שהובטחה**, תהיה קשה יותר עבור בית משפט, מפני שמדובר על טובת הנאה עתידית, ועם קושי זה בית משפט צריך להתמודד בעניין סבירות אמונתו.

אם דבקנו בגישתו של חשין והתנאי הראשון יתקיים - מדובר באיש רשות או מטעמו - יש להתקדם לשלב השני, שבסופו יוכרע האם צריך לאשר עד שותף כעד מדינה לפי אמונתו. לפי תנאי זה, בית משפט צריך להתנות את אמונתו של העד במבחן סבירותה על פי עוצמתה. מבחן זה מתמקד בזמן המגע של סוכני הרשות עם העד, בשלבי החקירה או המשפט. היסוד הסביר לאמונתו של העד, מתקיים כתוצאה מהבנה חד צדדית מוטעית מצדו של העד, הנובעת לרוב ממסרים מעורפלים או מתחבולות חקירה שעושים החוקרים. דוגמא הפוכה בה העד **לא** יוכל לטעון שסבירות אמונתו מתבססת על מסר מעורפל או תחבולה, ניתן לראות בפסק דין גומז קרדוסו. בפסק הדין, השופט חשין בדק את הקלטות החקירה וראה כי החוקרים אמרו לו בבירור שאין הם מתכוונים לתת לו טובת הנאה כלשהי. מכך, פוסק חשין שהעד היה מודע היטב כי לא יקבל תמורה כלשהי בעבור עדותו, ולכן מבחן סבירות האמונה נופל. מכאן ההנחה, שנקודת הזמן שבית משפט בוחן את סבירות אמונתו הסובייקטיבית של העד, היא זמן מסירת גרסתו ברגע האינטראקציה הראשונית עם חוקריו⁴⁰.

תנאי זה מציע כי אמונתו של העד תהיה כפופה לעוצמת סבירותה, ע"י בחינת הנסיבות בהן מתקיים יסוד סביר להבנתו של העד כי הובטחה או ניתנה לו טובת הנאה ע"י איש רשות. כפי שציניתי, ישנן נסיבות ייחודיות בהם מתעורר אצל העד יסוד סביר להבנתו שיקבל דבר מה תמורת עדותו. נסיבות אלו, לרוב מתרחשות במגרש של החוקרים ולבית משפט ישנה ביקורת קשה כאשר הן מתקיימות. הנסיבות המאופיינות לרוב, הם כאשר החוקר משתמש בתחבולות חקירה כלפי העד או מציג בפני העד אמירות ומסרים מעורפלים שאין בהן הבטחה מפורשת. כאלו שיכולות בהחלט להקים יסוד סביר בהבנתו של העד שמדובר בטובת הנאה. דוגמא לאמירה שמאפיינת חוקרים במצבים אלו היא, "נשתדל לעזור לך וללכת לקראתך אך אנו לא מבטיחים כרגע דבר". מצב אחר, הוא בזמן עריכת עסקת טיעון בין העד לפרקליטות, בה כתב האישום או הגישה כלפי העונש משתנים, ואפילו שניהם גם יחד. מצב

⁴⁰ להעיל הערה 39 עמ' 297 - 300

זה, יכול לעורר שוב יסוד סביר שמדובר בטובת הנאה. אציין, שבמצב זה הפרקליטות תוכל לטעון שהשינוי נעשה עקב בחינה נוספת של חומר הראיות.

מסקנתי מכך היא, שלמרות שלרשויות האכיפה ישנו אינטרס חזק להעמיד כל עבריין לדין, עדיין עליהן לנהוג ביתר זהירות. אם אין בכוונתן להציע עסקת עד מדינה לעבריין, אך מעוניינות למשוך את העבריין בלשונו שזה יספר על דבר עבירה, יש לעשות זאת בדרך מתוחכמת. דרך שלא תשתמע לשני פנים, כאשר העבריין יטען בבית משפט שמתקיימות נסיבות בהם סבירות אמונתו חזקה. אין אני פוסל על הסף את תחבולות חוקרי המשטרה (הכשרות) כלפי העבריין בזמן החקירה, כאשר כל רצונם של החוקרים הוא להגיע לחקר האמת. אך עם זאת, אציע דרך אפשרית שתיתכן ותקל על חובת ההוכחה של התביעה, כשזה יגיע לפתחו של בית משפט בעניין הכרעת סבירות אמונתו של העד.

חוסר ההבנה בשלב האינטראקציה של העבריין עם החוקרים הוא השלב הקריטי. בשלב הזה ישנם אינטרסים מנוגדים לעבריין ולחוקרים. העבריין רוצה הסכם עד מדינה ברור והחוקרים משתמשים בסימאות ותחבולות בכדי לנסות להוציא מידע, מבלי להבטיח דבר מפורשות. מכיוון שבית משפט בוחן את אמונתו של העד בציר הזמן, לפי נקודת המפגש הראשונה - החקירה/ הגרסה הראשונה - אציע כי במפגש זה, אם אין בכוונתם של החוקרים לחתום הסכם עד מדינה, עליהם להיות ברורים ביותר כלפי העד ולהבין שהוא מבין היטב כי לא יקבל דבר תמורת עדותו. אולם, דרך זו היא רק משיכת זמן שהרי הדברים ישתנו בחקירות ובמפגשים הבאים, והחוקרים יסורו לדרכם לשיטות תחבולות ומסרים מעורפלים. אך, עדיין כאשר הדבר יגיע לדעתו של בית משפט, תוכל התביעה לטעון (ואף להציג הקלטה) כי באינטראקציה הראשונה הבין העד היטב כי לא יקבל דבר תמורת עדותו - בדיוק כמו בפסק דין גומז קרדוסו.

אסכם נקודה זו בדעתי, שהמבחן האובייקטיבי שמתקיים היום בבתי המשפט הוא הראוי. זאת מפני, שמערכת הבנות ע"י תנאים יוצרת סדר, אחידות, וחוסר בלבול אצל שני הצדדים. עם זאת, אין לשלול על הסף את גישתו של חשין, לעיתים רשויות האכיפה משתמשות בכוחן יתר על המידה, בה הם מביאים את העבריין עד לקצה בו הוא משוכנע, בעומק ליבו, כי יקבל תמורת עדותו טובת הנאה ויהפוך לעד מדינה. לכן, במקרים מסוימים, שבית משפט ימצא לנכון, יש להתחשב גם באמונתו הסובייקטיבית של העד. אולם, שיטות החוקרים מביאות, לא פעם, לפענוח עבירות, אך יש להשתמש בהם במידתיות, במיוחד במקרים בהם אין כוונה מראש לחתום הסכם עד מדינה. כמו כן, שני הסייגים שציינתי - איש רשות וסבירות האמונה - יכולים לסייע רבות במניעה או הפחתה של חשש מטענות שווא של העבריין.

5.3 ביטול חוזה עד מדינה

כפי שהבנו, חוזה עד מדינה הינו חוזה בעל משקל רב, שבסופו של יום מטרתו לחרוץ גורלות של אלו שמואשמים בעבירה כזאת או אחרת. מרגע בו נחתם ההסכם, נקשר העד באופן הדוק לרשויות האכיפה ועליו ללכת עימם יד ביד לאורך הליך משפטי שלם, כאשר ערך האמינות הוא הבסיס להצלחה. חשוב שוב להדגיש, שמאחורי הסכם כזה עומדים אינטרסים חזקים שבעצם הם הובילו למימוש ההסכם והם אלו שגורמים לו להתקיים לאחר החתימה.

ההסכם בין העבריין למדינה פותח תיבת פנדורה שלמה, ומוציא לפועל דרך ארוכה וסבוכה של חתירה לגילוי האמת, כמעט בכל מחיר. כלומר, מרגע שנחתם ההסכם העד מבין שחשיפת האמת על שותפיו לעבירה ישנו את חייו מקצה לקצה ואף יכולים להגיע למקומות חשוכים שלא ציפה להם. אתן לדוגמא - עבריין ששימש כעד מדינה וישנם ניסיונות לנקום בו דרך משפחתו. מכך, ניתן להניח שלאחר חתימת ההסכם, לעד מתווסף אינטרס נוסף (חוץ מטובת ההנאה) שגורם לו לשמור על קיום החוזה ומילוי דרישות התביעה. שכן ברגע שיפר את ההסכם, הוא נכנס לתסבוכת מורכבת שבה הוא עלול להפסיד הרבה יותר, וההפך ממה שהוא תכנן ורצה שיקרה. העד מפסיד את טובת ההנאה ואת ההגנה שניתנה לו משותפיו. יותר גרוע, הוא עצמו חשוף להעמדה לדין על חלקו בעבירה, כאשר התביעה רשאית להשתמש נגדו בכל הראיות שנחשפו. מצד שני של המתנס, גם לתביעה ישנו אינטרס לשמור על ערכו של החוזה עם העד, שמא הוא יתבטל והתביעה לא תשיג את יעדיה - לכלוא את העבריינים. לכן, רצוי שמערכת היחסים בין השניים תהיה טובה, יציבה, גלויה ואפילו אישית.

עם זאת, קובעים הנחיות של היועמ"ש, בעניין חוזה עד מדינה, שלא בכל מחיר המדינה תהיה כבולה לחוזה שנחתם עם עד מדינה. ישנם שני מקרים מרכזיים בהם תוכל המדינה להשתחרר מהסכם שחתמה עם עד מדינה. **המקרה הראשון, הוא ביטול ההסכם בגלל אינטרס ציבורי.** באופן כללי, כאשר נחתם הסכם עד מדינה, הוא מחייב את העד וגם את המדינה לעמוד בכל הסעיפים הנמצאים בו. חתימת המוסמכים מצד המדינה על החוזה עם העד תהיה ככל הבטחה מנהלית. במידה והמדינה תפר את החוזה עם העד מסיבה כלשהי אשר אינה מוגנת בחוק, היא תהיה חשופה לתביעה מצידו של העד. אם העד פעל כשורה, הוא מכבד את ההסכם ולא מפר אותו, תהיה התביעה רשאית לבטל את ההסכם רק בנסיבות שבהן האינטרס הציבורי מחייב אותה לעשות כן. לא פעם המדינה חותמת הסכם עם עבריין בכיר מאוד או עם דמות ציבורית חשובה (למשל, איש משטרה או חבר כנסת). המשותף לשני סוגי עדים אלו הוא שלשניהם יש חלק ניכר, משמעותי ומרכזי בתיק שלמשטרה יש עניין בו. מקרים מסוג זה, דורשים בדיקה מעמיקה בעניין האינטרס הציבורי שנפגע, עקב חלקו של אותו חשוד שעימו נחתם הסכם.

צריך לזכור, שלפעמים התביעה ממחרת לחתום הסכם בגלל הזדמנות פז, בה הגיע חשוד מרכזי משום מקום ומציע את עצמו כעד מדינה⁴¹. לזה ניתן כמובן להוסיף את תאבונה של המשטרה לסגור תיקים, ומכך נולד הסכם שלכאורה הוא "חצי עיוור". כלומר, התביעה מודעת לחלקו הנכבד של אותו עבריין ומודעת להיקף הפגיעה הציבורית מידו של זה, ועדיין מוכנה לחתום עימו הסכם. אולם, כמעט בכל מיקרה שהסכם כזה עולה על הפרק ונחשף לתקשורת, יש מי שיתרעם על כך ויודיע ברם, כי ההסכם הזה פסול ויש לבטלו מידי⁴². הסיבה לכך, היא התחושות הצורמות שהציבור חש, כאשר אדם מרכזי בפרשייה שנחשד בפגיעה קיצונית בציבור, עובר להיות בצד של "הטובים". במצבים בהם התביעה "מתעוררת" ושמה לב כי האינטרס הציבורי דורש העמדה לדין של אותו חשוד ולא מעמד עד מדינה כ"פרס", קמה לה הסמכות לבטל את ההסכם עם העד, גם אם הוא עצמו מקיים אותו בצורה הטובה ביותר וכפי שנדרש ממנו.

בעניין זה, ראוי לומר שביטול חוזה בעניין כה חשוב הוא ראוי מאין כמוהו. אנשים שנשלחו ע"י הציבור לשרתו צריכים לעשות זאת בצורה אמינה, שקופה ולשביעת רצון הציבור. כאשר בעל תפקיד ציבורי מוהל באמינות הציבור, למשל, שוחד או פגיעה בכספי הציבור לעניינים אישיים, ותפקידו בעבירה הנחשדת היא מרכזית, יש להעמיד אותו לדין מלכתחילה ולא לחתום עימו הסכם עד מדינה רק בכדי להפיל דמויות חשודות פחות מרכזיות. במידה שכבר נחתם הסכם כזה, יש לאפשר לתביעה לחזור בה מההסכם ולבטלו בכדי להעמיד לדין את אותו עבריין. הדבר יפה ונכון גם לעבריין המשתייך לארגוני פשיעה, אפילו שישנה קשת רחבה יותר של משמעויות לגביו, כמו ביטול ההגנה עליו מפני שותפיו. במילים אחרות, אני אומר **שבכל מיקרה** האינטרס הציבורי חשוב יותר מכל הסכם עד מדינה שבכוחו לסגור קצוות ולסייע לתביעה להפיל חשודים אחרים שיש לה עניין בהם. אני טוען זאת, מפני שעל כף המאזניים מוצב ציבור שלם - דהיינו מספר רב של נפגעים - אל מול עבריין אחד.

המקרה השני בו תוכל המדינה להשתחרר מחוזה עד מדינה, הוא ביטול בעקבות הפרת ההסכם על ידי עד מדינה. הנחיות היועמ"ש מתירות לתביעה לבטל הסכם שנחתם עם עד מדינה במידה והעד הפר את החוזה הפרה בוטה, או במקרה אחר לשנות את תוכנו של ההסכם. ישנם שני צידוקים רחבים דים בכדי לכלול מספר מצבים המצדיקים את ביטול ההסכם במקרה שהעד הפר אותו. הצדקה הראשונה, תהיה במקרה שהפרת ההסכם על ידי העד תפגע במטרותיו של ההסכם - לדוגמא, כשעד מדינה לא מקיים את חלקו בהתחייבות להעיד נגד שותפיו לעבירה. דוגמא נוספת, כאשר מתגלה כשהעד סיפק עדות כוזבת או אחרת לחלוטין מגרסתו הקודמת שמסר, לאחר שהתחייב להעיד דברי אמת. הצדקה שנייה, ופחות קריטית עבור התביעה, תהיה כאשר העד מפר התחייבות כלשהי שכתובה בהסכם,

⁴¹ להעיל הערה 21 (בג"צ תורק)
⁴² להעיל הערה 12 (הרב פינטו סעיף 24)

למשל, התחייבותו של העד לא לעבור עבירות כלשהן לאורך כל ההליך המשפטי. בכדי להבין את מהותו של הפרת ההסכם, קיימת הבחנה המבדילה בין שני הצידוקים במקרים הללו.

במקרה הראשון, מדובר בהפרה שמערערת את האמינות של העד, ולכן תיחשב "הפרה מהותית" כשמהווה סיבה מספיק חזקה למדינה להשתחרר מהתחייבויותיה שבהסכם. כלומר, הפגיעה בהסכם היא כה קשה, עד שניתן להניח כי האינטרס הציבורי יהיה לבטל את ההסכם ללא אפשרות של התביעה להפעיל שיקול דעת באשר ההחלטה להמשיך קיום החוזה. מבחינת התביעה עד שמשקר או משנה את גרסתו, נחשב כעד לא אמין ואין להמשיך איתו שום קשר. ביטול ההסכם במיידית מתבקש גם במקרה בו העד אינו משתף פעולה ואינו מעיד כנגד שותפיו כפי שהתחייב. כלומר, מקרים אלו - לחוד או יחדיו - מביאים לכך שמטרות ההסכם אינן יוצאות לפועל ואינן מתקיימות בגלל התנהגותו של העד. המקרים הם קיצוניים עבור התביעה ובצדק אין להמשיך ולקיים קשר חוזי עם אותו עד, אלא לעמיד אותו לדין על חלקו בפרשייה המדוברת.

במקרה השני, ההנחיות מאפשרות לתביעה למצוא את האיזון שבין האינטרס הציבורי של העמדה לדין את העד, אל מול האינטרס הציבורי להמשיך ולקיים את ההסכם ולהתקדם בחקירה. ישנם מקרים, בהם לתביעה קיימת האפשרות לשקול מה חשוב יותר עבור האינטרס הציבורי, במידה והעד הפר דבר שאינו כל כך מהותי בהסכם. כלומר, העד יכול להפר דבר מה מתוך ההסכם לטובתו האישית, אך הפרה זו אינה פוגעת בצורה משמעותית במטרותיו של ההסכם. מכך, שכל עוד שהדברים החשובים באמת לתביעה - גרסה אמינה ומסירת עדות כנגד השותפים - אינם נפגעים, המשך ההסכם ניתן לשיקול דעת התביעה. הרעיון הוא שפגיעה בסעיף שולי אינה תהרוס את ההסכם קליל והתביעה תוכל להתמודד ולחיות איתו בכדי להמשיך לקו הסיום ולהעמיד את השותפים לדין. כמובן שבמקרה כזה, אסור לתביעה לעבור לסדר היום ויש להם החובה להפעיל סנקציות קשות כלפי העד. למשל, שינוי טובת ההנאה בחוזה עצמו.

טרם ההחלטה של התביעה לבטל את ההסכם, צריכה התביעה לבדוק היטב ולעשות בדק בית אצלה מדוע העד הפר אותו ומה הביא אותו לכך. לעיתים העד מרגיש כי המדינה היא עצמה אינה עומדת בהסכם ובמקום לפנות ולברר, הוא פוגע בהסכם כאות מחאה. לרוב התחושה אצל העד תהיה תחושה של "ניצול" מצידה של המדינה, ולכן הוא ישנה את התנהגותו ביחס להסכם. כמובן שישנו צורך לראות באיזה רמה פגע העד בהסכם והאם המדינה תוכל לסבול ולהכיל פגיעה זו. אם העד הפר את החוזה, ראוי שהתביעה תשאל את עצמה שאלות שהתשובות עליהן יהיו חשובות בכדי לגבש החלטה בעניין ההסכם. למשל: האם היא עצמה קיימה את חלקה בהסכם עד ההפרה? האם ההסכם תרם לגיבוש כתבי אישום נגד מעורבים אחרים או להוכחת עובדות במהלך המשפט? האם דרישותיה מהעד עלו

על המתוכנן? מצבו הנפשי, פיזי, חברתי ועוד של העד בזמן ההפרה? לכן, במקרה שעד המדינה הפר את ההתחייבות שלו, ההחלטה של התביעה לביטול החוזה תתבסס על פי מבחן איכותי.

נוכחנו כבר לראות שעדי מדינה בתיקים מתוקשרים בעלי חשיבות עליונה כלפי הציבור, הפרו את ההסכם עם המדינה. לשם פרק זה, הביא דוגמא בולטת בה המדינה ביטלה את החוזה עם עד המדינה, גם שהדבר עלה לה בסיכון של קריסת התיק. הדוגמא מתייחסת לפרשת הבר נוער. באותו תיק מפורסם, ניתן היה לראות את ההתנהלות הבעייתית של עד המדינה פעם אחר פעם עד שהדבר הביא לביטולו. עד מדינה, כאשר חותם הסכם, אמור להפגין לאורכו של כל ההליך המשפטי אמינות ורצינות, שהם תנאי הכרחי למימוש המטרה הסופית - עדות בבית משפט. עד המדינה בפרשת הבר נוער, הפגין לאורך כל החקירה והדיונים בביהמ"ש, חוסר רצינות, חוסר אחריות וחוסר אמינות. הדברים באו לידי ביטוי בכך שהוא ברח מדירת המסתור שסיפקה עבורו המשטרה, ובכך שהתראיין לגופי תקשורת כאשר פניו מוסוות. כמו כן, העד ביקש לשנות את ההסכם בתדירות גבוהה, כך שירוויח ממנו יותר תועלת.

ממקרים אלו אנו מבחינים בהפרת הסכם של עד המדינה בפרשה, וניתן לשים אותה במבחן האיכותי שעליו דיברנו קודם. התנהגותו של העד מלמדת על הפרת התחייבויותיו, שעליהם יש צידוק לבטל את ההסכם. אמנם, בהתנהגותו זו אין מדובר בפגיעה מהותית, ולכן היה לתביעה את יכולת הפעלת שיקול הדעת במציאת האיזון בין האינטרס הציבורי לעמיד אותו לדין או להמשיך ולקיים את ההסכם, שתוצאותיו ישרתו את האינטרס הציבורי. להזכיר, הפרשה הייתה מתוקשרת מאוד והציבור דרש אשמים בכדי שייתנו את הדין. למרות התנהגותו זו, התביעה "ויתרה" לעד לטובת האינטרס הציבורי הנדרש ולטובת היכולת של העד להעיד כנגד החשודים בבית משפט, והמשיכה לראות בו כעד מדינה. אך הקש ששבר את גב הגמל היה הסתירה בעדויות שלו, עבירות של בדיית ראיות ושיבוש הליכי משפט. עד המדינה העלה סוגיות של חוסר אמון, מה שיכול לשבש את הניסיון להוכיח את אשמת החשודים בביהמ"ש. לדוגמא, התגלה שהעד לא היה נוכח בזמן הרצח ועדויותיו נשענו על דברים שנעשו סביב הרצח. בשלב הזה כבר מדובר בהפרה מהותית של ההסכם וביטול ההסכם היה כבר מתבקש.

כפי שידוע חוזה הינו בעל ערך משפטי המוגן בדיני חוזים, ויש לשני הצדדים החתומים עליו את החובה לעמוד בו לפי הכתוב. בחוזה של עד מדינה, על אחת כמה וכמה ששני הצדדים יכבדו אותו ויפעלו בדיוק כמו שהחוזה מכתוב. ביטול של חוזה כזה יכול להוביל לנקיטת פעולות קיצוניות שיגרמו להרס רב, ויש להימנע מלהפר אותו ככל שניתן. הסייגים לביטול חוזה שניתנים לתביעה מכוח הנחיות היועמ"ש הם חשובות בכדי לתת יתרון למדינה על

עבריינין שהפך בין לילה לעד מדינה. העבריינין חייב לדעת ולהכיר בכך, שבמידה והוא יסטה, ולו במעט, מן הכתוב בחוזה ייתכן והחוזה יבוטל והוא ימצא עצמו על ספסל הנאשמים בבית המשפט נטול הגנה וללא כל תמורה. דעתי בעניין זה, שערכו של חוזה של עד מדינה מבחינת משפטית, ניתן לסווגו בחשיבותו פי כמה מחוזה רגיל בשל המשאבים והסיכונים הכרוכים בו. עם זאת, ישנה חובה לתת את הכוח למדינה להחליט על ביטול הסכם מסוג זה במקרים שציינתי.

6. הרשות להגנת עדים בישראל

תוכנית להגנת עדים היא תוכנית שמטרתה להגן על עדים הנמצאים בסכנה, לפני ואחר מתן עדותם. הגנה על עדים נדרשת לרוב בהליך משפטי פלילי כנגד ארגוני פשע מאורגן או קבוצות עבריינים אחרות, בהם יש סכנה שהנאשמים יפגעו בעדים. במרבית המדינות תחום אחריות ההגנה בעניין זה הוא של המשטרה, אך בחלקן קיימת רשות ממשלתית ייעודית לפתרון הבעיה.

בעבר, עבריינים שהחליטו לדבר במשטרה נגד חבריהם - שילמו בחייהם על המעשה⁴³. בעקבות כך, מונתה ועדה בשנת 2002 להקמת תוכנית להגנת עדים בישראל. ההמלצה להקמת הוועדה הייתה של פרקליטת המדינה עדנה ארבל ומפכ"ל המשטרה שלמה אהרונישקי. בראש הוועדה עמד משה לדור, והיו חברים בה נציגים מפרקליטות המדינה, משטרת ישראל, משרד המשפטים, המשרד לביטחון הפנים ומשרד האוצר⁴⁴. מטרת הצוות היו, לבחון את תופעת האיומים על עדים והקושי שהיא גורמת לרשויות האכיפה בהתמודדות עם הפשיעה. בנוסף, צוות הוועדה נדרש לתכנן מערכת ייחודית שתאפשר למנוע את התופעה שכל כך העיקה על רשויות האכיפה במלחמתם עם ארגוני הפשיעה. לאחר דיונים רבים, תוך התמקדות בשורש הבעיה, הגיש צוות הוועדה בשנת 2004 את מסקנותיו לפרקליט המדינה. המסקנות שגובשו בידי חברי הצוות הוליד את הממשלה להחלטה נחרצת, שהפתרון הנחוץ הוא הקמת תוכנית להגנת עדים בישראל⁴⁵. בשנת 2008 אישרה לבסוף הכנסת את החוק להגנת עדים, המסדיר את פעולותיה וסמכויותיה של הרשות. החוק מגדיר את הרשות להגנת עדים כיחידה במשרד לביטחון פנים, ונותן תוקף למתן הגנה על עדים מאוימים⁴⁶.

הרשות הוקמה על מנת לתת פתרון ששנים רק דיברו עליו - מציאת חיים חדשים לעבריינים שפשע היה עבורם דרך חיים, שלבסוף החליטו לחצות את הקווים ולהפוך לעדי מדינה. תפקידה המרכזי שלשמה הוקמה הרשות, הוא מתן הגנה על אלו שהחליטו להפוך לעדי מדינה בכדי להפליל אחרים. הרציונל המשתמע מתפקידה המרכזי של הרשות, הוא מתן

⁴³ עד מדינה: "מצפה למוות כל הזמן" - רוני זינגר - 16.8.2013 - חדשות 2 (חשיפה של אנשי הרשות).

⁴⁴ המשרד לביטחון פנים - קישור - mops.gov.il/crimandsociety/witnessprotectionbackground.aspx

⁴⁵ תוכנית להגנה על עדים בישראל - מזכירות הממשלה - החלטה מס. 4619 של הממשלה מיום 01.01.2006

⁴⁶ חוק להגנת עדים - התשס"ט - 2008

הגנה הבא לידי ביטוי בהיבטים של אבטחה, אך יש לדעת שקיימים היבטים שיקומיים בתוך התוכנית. ישנם שני הגדרות לסוגי עדים הזקוקים להגנה כלשהי מצדה של המדינה, שאינם עומדים באותם רמות סיכון פגיעה. העד הראשון הוא "עד מאוים" - אשר על פי הערכה מקצועית של המשטרה הוא נתון או עלול להיות נתון לאיום על חייו, שלומו או בריאותו, שלו או של בן משפחתו. עד מדינה מסוג זה, יקבל הגנה מהמשטרה מפני שהערכת המשטרה לגבי הפגיעה בו נמוכה יחסית ואינה מצדיקה כניסה לתוכנית להגנת עדים.

העד השני הוא "עד מוגן", שלשמו הוקמה התכנית וקיימות מספר סיבות שהרשות תשרת רק עדים מסוגו. ראשית, רמת הסיכון של הפגיעה בו או בבני משפחתו הינה גבוה במיוחד ולכן קיימת הצדקה שייכנס לתוכנית. מדובר בעד מדינה שבא מהחיים עבריינים, שמהרגע בו הוא נחשף כעד מדינה הוא ובני משפחתו חשופים לנקמה מיידית או ארוכת טווח משותפיו. כלומר, הנקמה מצדם של המופללים תנסה להגיע בכל דרך אפשרית - גם כשחלף זמן רב - ולכן נדרש פיקוח אבטחתי הדוק סביב שעון. שנית, יש לזכור שאחד הסעיפים הבולטים ביותר בחוזה עד מדינה, הוא הדרישה של העד להגנה עליו מפני שותפיו לאחר שיחשוף אותם בעדותו, וללא הסכמת התביעה לסעיף זה החוזה לא יחתם. ייתכן כי העד יסכים לבוא במשא ומתן בסעיפים אחרים, אך בעניין בטחון האישי וביטחון משפחתו הוא אינו יהיה מוכן להתפשר. מכך, שבמבט אחר על החוזה בין המדינה לעד, החלק בחוזה בו המדינה מתחייבת להכניס את העד לתוכנית להגנת עדים הוא החשוב ביותר עבור העד. לכן, כחלק מהתחייבותיה של המדינה לשמור על חיי העד בזמן ההליך המשפטי - יהא ארוך ככל שיהא - הוא לב ליבו של החוזה ולא טובת ההנאה כפי שראינו קודם. דבר שלישי, אבטחת עד מדינה כרוכה במשאבים רבים ובהוצאות כלכליות בסדר גודל עצום. מסיבות אלו, לא ניתן לספק תוכניות הגנה לכל העדים המאוימים, לכן הרשות אחראית רק לעדים ברמת הסיכון הגבוהה ביותר ואילו עדים ברמת סיכון נמוך יותר יאובטחו בידי המשטרה.

המשטרה הפנימה כי עד מדינה הוא הכלי הרלוונטי ביותר עבורה, לכן מנסה כל הזמן לגייס לשורותיה עדים אלו. המשטרה בניסיונותיה לגייס עד מדינה, יודעת סטטיסטית שרק אחוז קטן מכל המועמדים יהיה פוטנציאל טוב בכדי לעשות את הדרוש ממנו. המשטרה גם יודעת שבמידה ותגייס עד מדינה, עליו לעמוד בקריטריונים מסוימים שמציבה הרשות בכדי להתקבל אליה. עם זאת, המשטרה לוקחת את הסיכון בגיוס העד, שבמידה ואינו יעמוד בתנאי הרשות, אך עדיין יהיה שימושי עבורה, היא תיקח על עצמה לאבטח אותו ואת בני משפחתו ע"י כוח אדם העומד לרשותה - שוטרים. בכדי לקלוט את העד ברשות ולתת לו הגנה, מנהל הרשות, שהוא הדמות המוסמכת לכך, צריך להחליט לגבי העד על סמך שיקולים שונים. שיקוליו של מנהל הרשות מתבססים על הערכות המשטרה לגבי מידת הסכנה הנשקפת לעד, חשיבות העדות והאינטרס הציבורי שבקיום ההליך הפלילי שהוא מעיד בו, ועל התאמתו לתוכנית מבחינת מצבו המשפחתי, הפסיכולוגי והחברתי. בכדי להקל

על מנהל הרשות בהחלטתו, רשאי הוא לפנות לכל רשות ציבורית ולדרוש כל מידע אפשרי היכול לשפוך אור על העד המועמד לרשות.⁴⁷

עדים שנכנסים לתוכנית מקבלים הגנה אינטנסיבית מסביב לשעון וכך גם לפיקוח אחר פעילות העד. העד מועבר לדירת מסתור ושוהה בה, כאשר אף אחד אינו מודע על מקום המצאה, אפילו לא גורמי המשטרה. המטרה העיקרית, היא לצמצם כל זליגת מידע שתסייע לגורמים עבריינים להגיע אל העד ולנקום בו. יחד עם זאת, השהייה של העד בדירת המסתור מסייעת למאבטחי הרשות לפקח כל זמן נתון אחר פעולותיו. הפיקוח מונע מהעד לעשות פעולות שאסור עליו לעשות ואף חתם בחוזה כי לא יעשה אותם, למשל - יציאה למקומות הומי אדם. צריך להבין כי מטרת העל של הרשות היא שמירה על חייו, וכל פעולה שהעד יעשה צריכה להיות מבוקרת בכדי להשיג מטרה זו.

עדותם של עדי המדינה לוקחת זמן רב וניתן להאריכם לעיתים במספר שנים. המשמעות היא שעדי מדינה שהגיעו לרשות, צריכים לשהות את כל התקופה בדירת מסתור תחת פיקוח בכל שעות היממה ע"י מאבטחי הרשות. כל עוד העד נמצא תחת אחריות הרשות, עליו לציית ציות מלא לכל הוראות המאבטחים. המאבטחים מונעים מהעד לצאת מהדירה, לנוע בחופשי, להיפגש עם מקורביו, מצותתים לשיחות טלפון שלו, קובעים לו זמני יציאה מהדירה, מונעים מימנו גישה לאינטרנט ועוד דברים אחרים רבים. במילים אחרות, חירותו של העד נשללת כמעט לחלוטין ממש כמו של אסיר. פעמים רבות נמאס לעד להיות "מנוהל" ע"י הרשות והוא מנסה לבצע פעולות שאינן תואמות את דרישות הרשות. במקרה והוא יעשה זאת, הוא לוקח סיכון גדול כי מנהל הרשות יפלוט אותו מהרשות לידי המשטרה ויפסיק להעניק לו הגנה. כמובן שהמשטרה פוחדת מצעד זה, משום שהיא אינה יכולה להעניק לעד הגנה טובה כמו שהרשות מסוגלת, מפאת חוסר בכוח אדם ואמצעים כמו שיש בידי הרשות. לכן, למשטרה יש אינטרס לבדוק ולגשש מידי פעם בעניין טיב היחסים בין העד לרשות.

אבטחת העדים שנכנסו לתוכנית היא באמצעות מאבטחים עובדי הרשות. למאבטחי הרשות כמו לשוטרי, ניתנו סמכויות המוגנות בחוק שמטרתן הקניית מרחב הפעולה לביצוע המשימה. הסמכויות העיקריות הן: דרישת הזדהות, חיפוש ותפיסת חפצים, עיכוב, וכן סמכות מעצר מוגבלת. בנסיבות מסוימות רשאים המאבטחים להפעיל שימוש בכוח סביר. משימתם של המאבטחים, היא להגן על העדים מפגיעה אפשרית ולהבטיח את תוכנית ההגנה של העד. ישנם מקרים חריגים שהרשות מוסמכת להעסיק גם מאבטחים פרטיים לאחר שנבחנה התאמתם, ועברו הכשרה מתאימה⁴⁸. כמובן שלדעתי סמכויות אלו מתבקשות ותואמות את המציאות, בה מאבטחי הרשות - על אף היותם אזרחים - צריכים להגן על עד מדינה, ואף ישנו צורך להרחיב את סמכויותיהם לאלו של משטרת ישראל ברמת השימוש בכוח וסמכויות

⁴⁷ הרשות להגנת עדים - עו"ד אסף דוק - 10.8.2014
⁴⁸ חוק להגנה על עדים (תיקון), התש"ע - 2010

מעצר חשודים. סמכויות השוטר ניתנות לו ככלים שבעזרתן יוכל להגן על הציבור וכך גם יש להעניק סמכויות למאבטחי הרשות שצריכים להגן על העד, שנחשב בזמן עדותו כנכס חשוב עבור המדינה. גם כאשר העד מוסתר היטב על ידי הרשות הפגיעה בו תיתכן, שהרי המופללים מנסים לדלות מידע אודותיו ומקום מסתורו בכדי לשים את ידם עליו ולגמול לו עבור בגידתו. לכן, אבטחת העד בידי מאבטחי הרשות בצורה הבטוחה והרצינית ביותר, לא תתאפשר אם לא יהיו למאבטחים סמכויות דומות לאיש משטרה.

כחלק מהאחריות והסמכויות הייחודיות המוקנות לרשות להגנת עדים, הרשות מוסמכת להכין תוכנית הגנה לעדים שנקלטו אצלה, שתעניק להם חיים חדשים במדינה אחרת. לשם כך הרשות פועלת בסודיות מוחלטת, תוך שיתוף פעולה עם רשויות שונות בארץ ורשויות להגנת עדים דומות במדינות עימם קיים הסכם. זאת בכדי לשנות את זהות העדים, להעתיק את מקום מגוריהם, לאבטח אותם, לסייע במציאת עבודה ולהשתלב בקהילה שבה הם נקלטים. עדיף כזו שאין בה קהילה יהודית, כדי שלא ייתקלו במקרה במישהו שמכיר אותם. אמנם, הדבר אכן נראה נוצץ ומפתה כאשר זה מובטח לעד, אך לא פעם העדים פונים בתלונות לאלו שגייסו אותם (המשטרה והפרקליטות), בטענה כי הרשות לא עומדת אחרי התחייבותיה וכי בכוונתם להפסיק את החוזה ואף לפנות לתקשורת. העד יודע כי המסר שיעביר לגבי אי קיום הבטחת הרשות להגנת עדים, יזרע חששות בקרב עדים אחרים שאולי יחזרו על עקבותיהם ולא ירצו למסור את עדותם. במקרים מסוימים הדבר אף יקשה על גיוס עדי מדינה חדשים.

אתן לדוגמא סיפרו של עד מדינה שפעל בימ"ר נגב כאשר שירתתי שם כבלש. העד גויס במטרה להפליל את שותפיו לעבירת רצח, בתמורה כי במהלך עדותו יאובטח ע"י הרשות וזהותו תשונה. עוד הובטח לו כי בסוף עדותו יעבור הוא ומשפחתו למדינה במזרח אירופה, לשם התחלת חיים חדשים. זהותו אכן שונתה מיד לאחר ההסכם, וזה אחל לקיים את חלקו ולמסור את עדותו בבית משפט. כעבור מספר חודשים, העד נזקק לטיפול רפואי ופנה לקופת חולים תחת אבטחת הרשות. העד לתדהמתו גילה, כי שמו אכן שונה אך מספר ת.ז. שלו נשאר כשהיה. העד פנה למפעיליו ברשות בטענה זו, וכתשובה קיבל כי אין ביכולת הרשות לשנות מספר ת.ז. אלא שם בלבד. הדבר הינו משמעותי ביותר, שהרי ניתן להתחקות אחר כל פעולה של אדם על פי מספר תעודת זהות על אף שינוי שמו. העד פנה למפעיליו במשטרה וטען כי בכוונתו להפסיק את החוזה, עקב הפרתו בידי הרשות. המשטרה מחשש כי תאבד את העד, החליטה בשיתוף פעולה עם הפרקליטות והרשות לנקוט בשורת צעדים שתצא את העד ותרגיעו. דבר ראשון, על מנת למנוע את התדרדרות היחסים בין העד לרשות, הגנת העד הועברה לחסות המשטרה. דבר שני, הפרקליטות פעלה נמרצות לזירוז ההליכים המשפטיים כנגד החשודים ומסירת עדותו של העד בבית משפט. דבר שלישי, הרשות האיצה את הטיפול במעבר העד למדינה אחרת ומציאת חיים חדשים עבורו. כל זאת מעיד, כי למרות

המשאבים הרבים שבידי הרשות, קיים פער משמעותי בין יכולותיה להבטחותיה לעד. פער שעלול להוריד לטמיון עבודת פרך שנעשתה לאורך זמן רב.

בשנים האחרונות נקלטו ברשות עשרות עדי מדינה. מהעד הראשון מפרשת הסמים הגדולה "כוכב הצפון" ועד פרשת 512 המדוברת שהתפוצצה לפני שנה וחצי. אחד התנאים שבשבילם עבריינים בכירים מפרשיות אלו מגיעים למשטרה ומוכנים להיות עדי מדינה, זה ההשתייכות לתוכנית להגנת עדים. התוכנית היום נכנסת לכל שיח בין עבריינים בעולם התחתון, ועצם זה שהנושא שגור בקרבם זה מוכיח על הצלחת התוכנית ויוצר הרתעה בעולם הפשע. הקמת התוכנית אל אף היותה צעירה ששואפת לשפר עצמה במקומות מסוימים, היא חיונית למלחמה בפשיעה והיא מעודדת עבריינים לחשוף את שותפיהם לעבירה בידיעה שיהיה להם מקלט ללכת עליו. גם משפחות העבריינים עצמן מזהות פוטנציאל עצום להוציא את יקיריהם ממעגל הפשיעה ודוחפות אותם ללכת להצטרף לתוכנית להגנת עדים. כיום הרשות מעניקה הגנה ליותר מ - 30 עדי מדינה ברמת סיכון גבוה, שבסוף התהליך עוזבים את הארץ לחיים חדשים. מצד אחד, הגנה לכמות כזו של עדי מדינה עולה מיליארדים מתקציב המדינה, אך, מצד שני היא מורידה נטל כבד מהמשטרה שבעבר הייתה משביתה יחידות שלמות שעסקו רק באבטחת עדי מדינה. למרות שהרשות עדיין לא הגיעה למקום בו היא רוצה להיות, היא הינה מקצועית ביחס לגילה ועדיין ללא ספק הייתה צעד משמעותי וקריטי עבור המדינה, המשטרה והציבור.

7. סיכום ומסקנות

בעבודה זו בחנו את יחסו של עד מדינה במקרה הישראלי. בכדי להבין זאת, ראינו כיצד לאורך ההיסטוריה, עוד מתקופת המאה ה-17 באנגליה, נבנה התהליך שהוביל למה שאנו מכירים כיום עד מדינה. התהליך החל כפתרון למלחמה בפשיעה הגוברת תחת המושג "Approvment", שהתאפיין כמתן פרסים וחנינות ע"י השלטון לאלו שיסגירו את שותפיהם לעבירה. מוסד זה לא החזיק זמן רב ופורק לתקופה מסוימת עד להקמתו מחדש תחת השם "עד המלך". הפעם "עד המלך" התפתח והתחזק, לאחר שהשלטון הבין שהיא אפשר להלחם בפשיעה בלעדיו. "עד המלך" פרץ אל מחוץ לגבולות אנגליה והחל לתפוס מקום במערכת החוק של ארה"ב ומדינות אחרות, תוך שהם עושות בו שינויים רלוונטיים. "עד המלך", נקלט גם בחוק הישראלי יחד עם שאר סעיפי החקיקה ודיני הראיות שיובאו מהמשפט האנגלי. מדינת ישראל ערכה בו שינויים רבים לאורך השנים ועיצבה אותו לפי המציאות הקיימת בישראל, וכיום הוא נקרא "עד מדינה".

הבנו כי גיוס עדי מדינה במדינת ישראל הוא תהליך מורכב, המעלה שאלות רבות בעניין מוסריותו. רבות הביקורות הטוענות כי גיוס עדי מדינה הוא הרגל בל יגונה ועדיף להשאיר פרשיות פתוחות מאשר לגייס עבריינים לשירות המשטרה. ראינו גם, שבמצבים רבים המשטרה נוטה לא להתאמץ כלל ולבחור בדרך של גיוס עדי מדינה במקום לחקור ולאסוף ראיות. אך, לצד כל הביקורות הללו, מסתמן קושי עצום למשטרה להלחם בפשיעה ללא גיוסו של העבריין לשורתיה. יותר מכך, במבט על מציאות הפשיעה בישראל, נדמה שהמלחמה בפשיעה המתפתחת יכולה להיעשות רק באמצעותם של עדי מדינה, אחרת המשטרה תישאר הרבה מאחור והציבור יספוג פגיעות חסרות תקדים. ההחלטה לגייס עבריין לשורתיה חייבת להיות בצורה מבוקרת, אחרת ייתכן כי הפיתוי לגייס עדים מסוג זה יכול לצאת משליטה וכל עבריין שיפנה למשטרה עלול להיות מגויס. לשם כך עשה נכון היועמ"ש, שקבע כללים ושיקולים שונים לשם גיוסו המתבססים על העדפת הציבור. בנוסף, בכדי למזער את תחושות הציבור בעניינו של גיוס עבריין לשורות החוק, החליט היועמ"ש, שכל עד מדינה יישא בעונש ולא יצא פטור לגמרי מעבירותיו. לכן, בגיוס עד מדינה חייבות המשטרה והפרקליטות להיצמד לכלל זה ולא להקל ראש במתן הקלות בעונשו, גם אם זה תלוי בנטישת ההסכם. כמובן שאסור להתעלם מהנושא של טובת ההנאה שהעד מקבל, שהוא כשלעצמו מהווה פרס עצום שאמור לספק אותו.

מוסד עד המדינה סובב סביב בעיות משפטיות לא קלות שעמן בתי המשפט מתמודדים פעמים רבות. לעיתים שופט צריך להכריע לגבי אמינות העד, בכדי למנוע מצב שבו העד מעיד רק בכדי לחסל חשבונות עם שותפיו לעבירה או בכדי ליהנות מטובת ההנאה שהובטחה לו. תיקון פקודת הראיות משנת 1982 הייתה אחת ההחלטות המשפטיות החשובות שהיו בעניין עד מדינה. החלטה כי אין להרשיע כל כך מהר חשוד על סמך עדותו

של עד מדינה, ולעדו חייבת להתווסף תוספת סיוע. החלטה זו הביאה לכותלי בית המשפט דיון אינטנסיבי בין התביעה להגנה שעיו השופט מתחבט בכיסאו. אי נוחות נוספת נגרמת לבית המשפט כשהוא צריך להחליט לגבי מיהו עד מדינה, כאשר אותו עד טוען שהובטח לו טובת הנאה למרות שלא היה דבר מעולם. בכדי להקל על בית המשפט בהחלטה, קבע הוא לעצמו כי עד זה יצטרך לעמוד במבחן האובייקטיבי והמבחן הסובייקטיבי. בעוד שרוב השופטים תומכים במבחן האובייקטיבי, נראה כי מאחורי המבחן הסובייקטיבי של חשין קיים רצינאל שאין להתעלם ממנו. בעיה נוספת מתעוררת כאשר קיים צורך בביטול חוזה בין עד מדינה לבין הרשויות. כדי להתגבר על בעיות משפטיות הקשורות בחוזה, הקנו הנחיות היועמ"ש יתרון למדינה להשתחרר מהחובה. השחרור יהיה מסיבות הקיימות באינטרס ציבורי, ובעקבות הפרת תנאי ההסכם על ידי העד עצמו.

המדינה כחלק מחובותיה, דואגת לעד לאבטחתו עד סוף מתן עדותו בבית משפט. בשנת 2004 השכילה המדינה ונתנה את הפתרון הנחוץ לגבי תופעת האיומים על עדים ע"י הקמת תוכנית להגנת עדים. המשטרה ממשיכה כל עת בגיוס עדי מדינה לכוחותיה, אך לא כולם זוכים ליהנות משירותיה של הרשות. אבטחתו של העד יקרה, לכן רק אלו ברמת סיכון גבוה זוכים להיכנס לתוכנית. חשוב לזכור שחיי העד הנתונים לחסדי הרשות, עוברים מהפוכות מרגע כניסתו לתוכנית עד יציאתו לחייו החדשים. הרשות להגנת עדים מבצעת את תפקידה תוך ממשקי עבודה עם הפרקליטות והמשטרה בצורה יעילה מאוד, עד שאין ספק שבשנותיה הצעירות היא מגיעה לרמת מקצועיות כמו של מקבילותיה הוותיקות בחו"ל.

עבודה זו העמיקה את ידיעתי בכל נושא עד מדינה. כשטר שהגיע מיחידה שעיקר עיסוקה הוא עדי מדינה, נוכחתי לגלות שלנושא פנים רבות שטרם ידעתי. אין בליבי ספק שעד מדינה על אף היותו עניין כואב בחברה הישראלית, רשויות החוק חייבות להשתמש בו בכדי לגבור על הפשיעה וליצור הרתעה בקרב העבריינים. אני סבור שבשנים הבאות עד מדינה יהיה נפוץ יותר ויותר במדינת ישראל והדבר ישתלם לנו כחברה. לצד זה הוסיף, כי העבריינים של היום כבר מכירים היטב דפוס פעולה זה על כל היבטיו, ולכן חשוב מאוד שהמשטרה והפרקליטות ישכילו היטב ולא התפתו לפני שהם מביאים אדם אינטרסנט שפגע בציבור לשירות החוק.

8. ביבליוגרפיה

1. סעיף 54א(א) לפקודת הראיות - התשל"א 1971
2. פרשות השחיתות - דילמת עדי המדינה - עמית בן ארויה - 23.4.2010
3. זהירות - עדי מדינה - עו"ד אברהם פכטר - 10.9.2003
4. האם לתת לחשוד מעמד של עד מדינה - אלון וניני - 27.1.2014
5. החקירה המשטרתית והמודיעין האנושי - גדי אשד - משפט וצבא - עמ' 240 - 2006
6. הנורמות הקבועות לענישת עדי מדינה - ד"ר חיים שטנגר - 19.1.2014
7. "עד - המדינה" - ד"ר עימנאל גרוס - הוצאת רמות - אוניברסיטת ת"א, 1988, עמודים 16-50
8. בג"צ 6679/95 עבד אעמס ואליהו אסרף נגד היועמ"ש, פרקליט מחוז י-ם, פרקליט המדינה, עיסא טהר מנצור - סעיף 11
9. בג"צ 6773/14 התנועה למען איכות השלטון בישראל נגד פרקליט המדינה ואח', סעיפים 24-26 (עד מדינה הרב פינטו).
10. החפרפרת מלהב 433 - אמיר זוהר, 8.11.2014 (עד מדינה עודד גביש).
11. פרשיית הבר נוער - משטרת לואי דה פינס - פרקליט עד המדינה חושף את שרשרת הכשלים בחקירת הבר נוער, 1.11.2014
12. בג"צ 6773/14 התנועה למען איכות השלטון בישראל נגד פרקליט המדינה ואח', סעיף 59 (עד מדינה הרב פינטו).
13. הנחיות היועץ המשפטי לממשלה משפט פלילי - חקירות, 30 אוגוסט 2005 - מספר הנחיה: 4.2201
14. בג"צ 6679/95 עבד אעמס ואליהו אסרף נגד היועמ"ש, פרקליט מחוז י-ם, פרקליט המדינה, עיסא טהר מנצור - סעיף 4
15. בג"צ יחיא תורק נגד מדינת ישראל ע"פ 1309/06 (השופט ע' פוגלמן).
16. "עד מדינה" - הסכם עד מדינה - הצהרה על טיב השרות - עו"ד אדטו מוטי
17. ע"פ 442/85 יוסף מזרחי נגד מדינת ישראל (השופט ג. בך סעיף 7-8)
18. ע"פ 7450/01 אשרף אבו ליטאף נגד מדינת ישראל - סעיף 23
19. השותפים לעבירה בדיני ראיות - ד"ר נינה זלצמן - 1982, עמוד 127-128
20. בע"פ 398/73 בן לולו נגד מדינת ישראל - סעיף 4.
21. דנ"פ 9317/10 יצחק זוזיאשווילי נגד מדינת ישראל - סעיף 3
22. הגדרת המונח "עד מדינה" - עו"ד אלי דורון וירון טיקוצקי.
23. פסק דין מדינת ישראל נגד גומז - קרדוסו 4998/95.
24. פסק דין דוד שמרלינג נגד מדינת ישראל 4938/94
25. אילו טובות הנאה מקבל עד מדינה? - עו"ד אלון וניני - 13.3.2014
26. פסק דין 2642/99 מוסא מסארווה נגד מדינת ישראל.

27. ע"פ 7450/01 אשרף אבו ליטאף נגד מדינת ישראל
28. עד מדינה: שתי הערות למבחן האמונה הסובייקטיבית - גיל עשת, עמ' 294-296
29. עד מדינה: "מצפה למוות כל הזמן" - רוני זינגר - 16.8.2013 - חדשות 2 (חשיפה של אנשי הרשות).
30. תוכנית להגנה על עדים בישראל - מזכירות הממשלה - החלטה מס. 4619 של הממשלה מיום 01.01.2006
31. חוק להגנת עדים - התשס"ט – 2008
32. הרשות להגנת עדים - עו"ד אסף דוק - 10.8.2014
33. חוק להגנה על עדים (תיקון), התש"ע – 2010

מקורות באנגלית

1. Turning King's Evidence: The Prosecution of Crime in Late Medieval England - Author(s): A. J. Musson - Source: Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 19, No. 3 (Autumn, 1999), pp. 467-479
2. A history of the criminal law of England - J.F. Stephen, London 1883 - p. 64

מקורות מהאינטרנט

1. יומן עם אילה חסון - כיצד הופכים פושעים לעדי מדינה?, 22.5.2015 -
https://www.youtube.com/watch?v=u_h0nNwb3G4
2. קרב המוחות הגדול בפרשת רונאל פישר: החוקר מול החוקרים, הסודות והמחיר - כתבה מאתר ynet -
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4655214,00.htm>
3. סומנו, נשברו, הביאו את ראשי הנחש. כך גויסו עדי מדינה נגד בכירי הפשע - אלי סניור, 10.7.2015 - כתבה ב-
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4678388,00.html> - ynet
4. יש עסקה: שולה זקן תרצה 11 חודשי מאסר - (פרשת הולילנד) - כתבה ב-ynet -
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4503984,00.html>
5. המשרד לביטחון פנים - קישור -
mops.gov.il/crimandsociety/witnessprotectionbackground.aspx